

AESCULUS

37ste JAARGANG
NUMMER 73
JUNI 2024

Botanische tuin

ARBORETUM

OUDENBOSCH

Coverboom: *Aesculus* 'Gimborn Pride'

tekst Marja Hoebink
foto cover Jochem Matthijsse

In 1924 kocht de inktfabrikant Max von Gimborn (1872-1964) in Doorn een groot stuk land met de bedoeling er een park met een arboretum aan te leggen voor zijn collectie bijzondere bomen: het Von Gimborn Arboretum dat tegenwoordig het Nationaal Bomenmuseum Gimborn heet. Op een groot stuk grond met veel plaats voor bomen die van over de hele wereld komen, kunnen er leuke verrassingen ontstaan. *Aesculus* 'Gimborn Pride' is zo'n verrassing. Deze cultuurvariëteit is geselecteerd door P.C de Jong en J. Tolstra, beiden toen verbonden aan het Von Gimborn Arboretum. Van een hybride paardenkastanje, ontstaan uit meerdere Amerikaanse soorten, zijn zaden opgekweekt.

Het is hoogst ongebruikelijk voor een botanische collectie om zaden op te kweken van een dergelijke onzuivere boomsoort. Maar de paardenkastanje die uit deze hybride paardenkastanje is ontstaan, mag er zijn. De bloemtros is een echte verrassing, dé trots van het arboretum. De aanvankelijk geelgroene kroonbladeren verbloeien naar paarsrood. Dat doen niet alle bloemen tegelijkertijd, waardoor de bloemtros tweekleurig is. Het handvormige samengestelde blad telt vijf blaadjes. De *Aesculus* 'Gimborn Pride' blijft een kleine boom. In het najaar van 2012 heeft het Arboretum Oudenbosch deze paardenkastanje gekregen als aanvulling op de collectie *Aesculus*. Hier staat hij in het Amerikaanse deel.

foto's Jochem Matthijsse

foto Jochem Matthijsse

AESCULUS

UITGAVE VAN DE STICHTING
ARBORETUM OUDENBOSCH
37ste JAARGANG, NUMMER 73,
JUNI 2024

Colofon:

Informatie over het Arboretum, tevens secretariaat:
0165-317171 of 06-39715363
Bezoekadres:
Achter 't Postkantoor 1 (voorheen Markt 46)
4731 PM Oudenbosch
email:
info@arboretumoudenbosch.nl
website:
www.arboretumoudenbosch.nl
Hier kunt u zich ook abonneren op de gratis elektronische kwartaalnieuwsbrief Stuijfmil en u aanmelden als nieuwe vrijwilliger, begunstiger of sponsor.
Redactieadres:
E-mail: redactie@arboretumoudenbosch.nl
Redactie:
Ellen van der Peet (tevens coördinatie),
Marja Hoebink (tevens eindredactie),
Evert Jan van de Kaa, Yvonne van Andel
Vormgeving:
SUZIP: Suzanne van Andel
& GPML: Yuri Jansen
Advertentie acquisitie:
Wim Rennings
Druk: Novum Drukkerij, Oudenbosch
Oplage: 1250 exemplaren
ISSN: 2352-7730

In deze Aesculus:

Jaarthema:
Plant & insect. Al dat kleine spul samen vormt een leger van opruimers, poetsers, bodembewerkers én bestuivers.

De wesp
Van de 5000 soorten in Nederland zijn er slechts twee echte lastpakken.

In antwoord op uw vraag
Yvonne vertelt u alles over bordjes, kabouters en beukenbladeren.

En verder:

Overpeinzing van de voorzitter	2
Botanisch geharrewar	4
Botanical Guardians	10
Boekbespreking	16
Wisseling aan de bestuurstafel	18
De zomereik en de wilg	20
Opgespit	22
Planten en insecten	26
Het Arboretum mijn werkplek	33
Kunst in het Arboretum	37
De wesp	38
Metten is weten	43
Onmisbaar in 't groen	45
Bomen die getuigen van de Oranjes (9)	46
In antwoord op uw vraag	55

OVERPEINZING VAN DE VOORZITTER

Plant & Insect

In een botanische tuin is vanzelfsprekend alle aandacht gericht op de collectie bomen en planten. Maar niets staat op zichzelf. En zeker in de natuur hangt alles met elkaar samen. Wie leerde op de basisschool niet over de bloemetjes en de bijtjes? Iedereen toch. Planten moeten bestoven worden om zaad voort te brengen. En ja, daar zorgen grotendeels insecten voor. Op hun beurt krijgen insecten daar energie in de vorm van nectar en stuifmeel voor terug. Maar insecten doen meer, veel meer. Ze ruimen ook veel op. Een voorbeeld uit ons Arboretum: wist je dat de grote populatie vuurwantsen in de tuin met ons mee tuiniert? Deze felrood gekleurde en zwartgeklepte beestjes ruimen het blad van de linde en smullen van bladluis. Zo zijn er eindeloos voorbeelden te noemen. Het belang van insecten voor de natuur zoals we die kennen, is immens en complex. De keuze voor het jaarthema 'Plant & Insect' biedt dan ook een scala aan onderwerpen om over te schrijven en te vertellen. Tegelijkertijd dwingt het ons als botanische tuin om even een ruimere focus te kiezen dan sec de plantencollectie. Mooi dat enkele bijdragen in deze Aesculus ons meenemen in dat wijdere perspectief. Veel leesplezier!

Johan van Oosterhout

foto Ellen van der Peet

Botanisch geharrewar

door Ton Coenen

Op stap gaan met echte dendrologen is vaak boeiend en soms vermakelijk. Met name als deze boomspecialisten van mening verschillen over welke boom of struik ze staan te bekijken. Er ontstaat iets wat je een ‘dendrologisch twistgesprek’ zou kunnen noemen. Over de soortnaam zijn ze het meestal snel eens. Hun onenigheid zit hem meestal in de verfijning in het laatste deel van de (Latijnse) wetenschappelijke naamgeving. Daarna begint dan de discussie over hoe je deze vertegenwoordiger van de soort zou moeten noemen.

Ook andere botanici verschillen vaak van mening over welke bloem en plant ze voor zich hebben. Eigen ervaring en uitgebreide floraboeken met afbeeldingen brengen vaak overeenstemming over de juiste wetenschappelijke naam. Vervolgens ontstaat er opnieuw opperste verwarring als de Nederlandse naam van de plant ter sprake komt. Een mooi voorbeeld hiervan is de plant met de mooie, unieke wetenschappelijke naam *Leycesteria formosa*. Alle botanici weten dan welke plant er wordt bedoeld. U kunt deze struik ook in Arboretum Oudenbosch vinden, in het Aziatische deel. Echter, in het Nederlands heeft hij de volgende namen: fazantenbes, caramelbes, oma's of grootmoeders oorbellen. Zelfs chocobes kom je tegen. Vaak zijn deze namen streekgebonden.

Fazantenbes (*Leycesteria formosa*) (Wikimedia Commons, foto: Peter Stevens, 2012)

Geharrewar of ‘twistgesprekken’ over de juiste naamgeving onder botanici doen me denken aan een fantastisch knap gemaakt liedje van Drs. P., pseudoniem van Heinz Polzer (1919-2015). In 1964 is dit uitgevoerd door het Lurelei-cabaret. Dat kunt u beluisteren op YouTube. In dit lied over een tuinrichting stort Leen Jongewaard in de rol van tuinarchitect in een noodtempo, in staccato, een stortvloed van bijzondere Nederlandse plantennamen over ons uit, terwijl de opdrachtgeefster, vertolkt door Sylvia de Leur, alleen maar een simpele tuinkabouters ‘met een mandje op zijn rug’ wil. In onze verwende oren is de verstaanbaarheid door de gebrekkige techniek niet optimaal en daarom kunt u de tekst hieronder integraal lezen. En geloof het of niet, het merendeel van de namen bestaat echt!

(*Parrotia persica*, Perzisch Iizerhout) (In Arboretum Oudenbosch, foto: Ton Coenen, 2024)

Vreugde meubelen.nl
wonen | slapen | vloeren
Bosschendijk 189 | 4731 DD Oudenbosch | Telefoon: 0165-312615

Bij ons zit u béter!

avek
SINDS 1927
90 JAAR

Nú met **€ 510,-** voordeel!

Boxspring Ninety

Bezoek onze shop:

RAAMSHOP

Voor alle raamdecoratie!

Complete woninginrichting: (hoek-)banken, tafels, stoelen, fauteuils, raamdeco, (maatwerk-) meubelen, vloerkleden, relaxfauteuils, boxsprings, slaapkamers, matrassen, PVC, laminaat, vinyl, tapijt, traprenovatie, lampen, accessoires etc.

GROENTECHNISCH INGENIEURSBURO

LEENDERHOEVE

Exclusieve ontwerpen en beplantings-plannen | Tuinaanleg en technische constructies op maat | Oplossingen en advies voor al uw tuin-problemen | Hard- en eikenhout voor binnen en buiten tegen scherpe prijzen

NIEUW !!!

VANAF HEDEN GEVEN WIJ WORKSHOPS VOOR HET MAKEN VAN UW EIGEN PROFESSIONELE TUIN-ONTWERP EN/OF BEPLANTINGSPLAN.

Leenderhoeve
De Heul 22 4741 TS Hoeven
tel: 0165 317 223
gsm: 06 2959 3953
www: www.leenderhoeve.nl
mail: info@leenderhoeve.nl

Kornoelje (*Cornus kousa* 'Satomi', Japanse groot-bloemige kornoelje) (Wikimedia Commons, foto: Daderot, 2015)

Op de site www.benvanvlieden.nl vindt u op de pagina *Het potje "over"* een analyse van alle namen. Een monnikenwerk! Slechts van veertien genoemde planten betwijfelt hij het bestaan. Het is echter maar de vraag of al die verschillende planten met hun kenmerkende eigenschappen, bijeen verzameld in één tuin, het wel gaan doen. Misschien ook liever niet, veel zijn wilde planten die we, als ze in onze borders terechtkomen, onkruid zouden noemen. Maar de kornoelje, de Japanse kwee, de kardoen en andere vindt u in ons Arboretum.

Japanse kwee (*Chaenomeles japonica*, Japanse sierkwee) (Wikimedia Commons, foto: Bianca Urbicht, 2012)

Geraadpleegde bronnen:

- Ben van Vlieden, <https://www.benvanvlieden.nl/Botanie/Botanie.html>
- Perzisch ijzerhout *Parrotia persica*, op <https://www.botanischetuinen.nl/nl>
- Y. van Andel en J. van Oosterhout (2016) *Parrotia persica*, Perzisch ijzerhout. Aesculus 59 blz. 50.

Kardoen (*Cynara cardunculus*) (Wikimedia commons, foto: Lusitana 2006)

Ook de door drs. P. genoemde parrotia staat in ons Arboretum, in de Paterstuin. Deze boom uit de toverhazelaarfamilie (*Hamamelidaceae*) is een van onze kroonjuwelen en daarom nemen we hem onder de loop. De Nederlandse naam is Perzisch ijzerhout. Deze bijzondere *Parrotia persica* boom uit 1932 is vermaard omdat de Oudenbossche, koninklijke kwekerij Alphons van der Bom hem gebruikte als moederboom om half Nederland te voorzien van nakomelingen. Startend in 1956 met de naam *Parrotia persica* 'Select', kreeg hij in 1983 de officiële naam *Parrotia persica* 'Vanessa'. De cultivarnaam verwijst naar een vlindergeslacht met dezelfde naam. Kenmerkend voor dit geslacht zijn de vleugels met duidelijk afgetekende punten en randen in een andere kleur, net zoals het blad van de *Parrotia persica* 'Vanessa'.

Al in februari bloeit de boom met kleine rode bloemetjes als de boom nog kaal is. Het kenmerkende, leerachtige, glanzende blad loopt bijzonder uit: het is groen met paarsrode randen. In de herfst verkleurt het naar fantastisch oranje-rood. De bast is grijs-geel-groen en bladdert af in een mooi camouflagepatroon, net als de plataan. De tuinarchitect had groot gelijk deze in de tuin te willen, met misschien daaronder toch maar een leuke 'tuinkabouter met een mandje op zijn rug'.

En dan nu: het Botanisch Twistgesprek uit Heinz Hermann Polzer (1999) *Drs.P., Tante Constance en Tante Mathilde. Liedteksten van drs.P., verzameld door Ivo de Wijs*. Nijgh en van Ditmar, Amsterdam, blz. 53-55.

Coatinc West Brabant is samen-
gegaan met The Coatinc Company

**Coatinc West Brabant beschermt
vandaag de generaties van morgen**

The Coatinc Company is de pionier in metaalveredeling met een visie voor de toekomst. Bij ons draait het om het beschermen en verfijnen van metaal én om het beschermen van de komende generaties. Met een sterke focus op duurzaamheid omarmen we technologieën die niet alleen vandaag, maar ook morgen en daarna van waarde zullen zijn. Onze oppervlaktebehandelingen bieden onbegrensde mogelijkheden voor industrieën wereldwijd, terwijl we onze planeet en toekomstige generaties beschermen. Samen bouwen we aan een wereld waarin kwaliteit, innovatie en verantwoordelijkheid hand in hand gaan.

The Coatinc Company
Wij veredelen dromen
www.coatinc.com

Thermisch
verfijnen
Hoge temperatuur
verfijnen
Lage temperatuur
verfijnen
Pulveriseren
Smeedstaven
Pneumatische
verfijnen
Niet-thermisch
verfijnen
Coaten
Drukken

NOVUM drukkerij

Markt 54 • 4731 HR Oudenbosch
T. 0165 - 31 23 92
E. info@drukkerij-novum.nl
www.drukkerij-novum.nl

Grafische wensen? Wij denken én doen met u mee!

BOTANISCH TWISTGESPREK

Wil je even komen kijken naar de plattegrond die ik hier heb gemaakt van hoe de achtertuin van 't zomer worden moet?

Aan de linkerkant had ik gedacht ruw doddegras te planten, en gewone commelina en welriekend ganzevoet

Verder dille, dreps en dolik, stijve ogentroost en keker en natuurlijk huttentut en purperrode russula
Zomerfijnstraal, bonkig stippelsteenslag, wolbol, zee-kweek, trosgamander, eikel-bekerzwammetje en amsinekia

En dan is het wel verstandig voor die hoek hier tijm-bloemdrakekop of kwispelgerst te nemen, of misschien japanse kweek

O, en dat vergat ik bijna: in dit perkje leek me wollige saffloer heel aardig of omlijnde-buisbloemaloë

Maar je moet me helpen denken, wat geschikt zou kunnen wezen voor de border langs het paadje naar de vijver met de brug:

Vind je kalketrip niet leuk, of warrig navelblad of kluenzuring...

-Ja, en dan een tuinkabouter met een mandje op zijn rug

Kijk eens, hier kan een prieeltje staan met daaromheen wat franse wikke, turkse lelie, moffenpijp en engels lepelblad

En met zeerus, bosrus, alpenrus, moerasrus, trekus, platte rus en ronde rus, boslathyrus en draadrus bij dit pad

Ook wat herderstasje, vrouwenschoentje, slofhak en pantoffeltje, giroffel, bruine snavelbies en rosse vossenstaart

Hoenderbeet en smal kanariegras, kaal kattenkruid en hazepootje, slangewortel, hondsdrif, leeuwetand en geitebaard

En op dit gedeelte had ik iets bijzonders willen hebben, zoals esparcette-hokjespeul of groene glibberzwam

En vooral niet te vergeten gagel, duist, kardoer en prikneus, kale jonker, witte onschuld, brave hendrik, tripmadam

Daarbij juffertje in 't groen met wilde bertram in het liefdegras, gebroken hartjes, kinderplant (die groeien reuze vlug)

En dit hokje stelt een bankje voor, omringd door vijfhoek-spiegellokje...

-Waarom niet een tuinkabouter met een mandje op zijn rug?

Aan de rechterkant zou italiaanse ossetong heel mooi staan, ijle dravik, zilte zegge, valse salie, kleine ruit Galigaan, bepoederd zonneroosje, hederik, gevlekte scheerling, waterpunge, bronmos en vergeten blaasjeskruid

En zo mogelijk teer guichelheil, doorgroeide boerenkers, gewimperd breukkruid, witte krodde, harlekijn en grote klis

Stinkend nieskruid, azarooldoorn, kranskarwij, gelobde melde, bolrapunzel, knikkend parelgras en kraaibes-berberis

Alleraardigst is misleidend dikblad, ringelwikke, kikkerdrilwier, bevernel, spleetvezelkop, kornoelje, portulak

Podaliria-mimosa, schermabronia en stipa, vallisneria, parrotia, lobelia en smak

Achterin zou ik wel arve, spelt of bosbies willen planten, en ballote, maar de grond is daar helaas een beetje stug

Dus maar liever lobbige kogelplantje of bollenzige kiertje, alant, olijfgroen...

-Nee, ik wil een tuinkabouter met een mandje op zijn rug

...steentje, zachte duizendknoop, ...aangebrande orchis, isolepis...

-Nee, ik wil een tuinkabouter met een mandje op zijn rug

...wieltje, zulte, bleekbosvogeltje verdomme, echtewaterkluisjes, kleine watereppe...

-Nee, ik wil een tuinkabouter met een mandje op zijn rug

...moerasvergeet-me-nietje, stil nou even, tijgerbekje...

-Nee, ik wil een tuinkabouter met een mandje op zijn rug

-Nee, ik wil een tuinkabouter met een mandje op zijn rug

-Nee, ik wil een tuinkabouter...

Redactie: Dit gedicht van Drs. P. hebben we afgedrukt zoals het oorspronkelijk gepubliceerd werd. We kregen daartoe toestemming van de 'Stichting Auteursrechten H.H. Polzer/Drs. P.', die het copyright heeft over Polzers artistieke nalatenschap. Dat geldt en blijft ook gelden voor deze heruitgave van het Botanisch Twistgesprek.

We realiseren ons dat er voor de planten die door Drs. P. worden genoemd tegenwoordig vaak andere Nederlandse namen worden gebruikt. Ook wordt dezelfde Nederlandse naam nog al eens gebruikt voor verschillende planten. Denk b.v. aan de Christusdoorn, waar-

mee zowel een *Euphorbia millii* als een *Paliurus spina-christi* en een *Gleditsia triacanthos* kan worden aangeduid. Om die verwarring te beperken is er een paar jaar geleden, onder leiding van onder meer de NVBT, een standaardlijst opgesteld van Nederlandse voorkeursnamen voor cultuurplanten (Hoffman M en Lemmens M (2020) *Nederlandse namen van cultuurplanten*, uitg. Naktuinbouw en Nederlandse Vereniging van Botanische Tuinen). Als redactie van *Aesculus* hanteren we zoveel mogelijk die voorkeursnamen. We schrijven die met een hoofdletter wanneer we ze als botanische naam bedoelen.

De Botanic Guardians van Nederland

Diergaarde Blijdorp:
een tuin in beweging

door Louwerens-Jan Nederlof, Collectiebeheerder Botanische Afdeling

In 1857 werd de Rotterdamse Diergaarde geopend. Een 'gaarde' is volgens Van Dale een 'omsloten stuk grond met bloemen, bomen en andere gewassen beplant'. 'Dier-gaarde' benadrukt dat de tuin zowel dieren als planten voor het voetlicht wil brengen. Toen in 1938 besloten werd de tuin uit de binnenstad naar de Blijdorpse polder te verplaatsen werd de Stichting Diergaarde Rotterdam opgericht. In de eerste vergadering werd in de statuten vastgelegd dat de diergaarde ook een botanische tuin zou zijn. Hier vertel ik hoe die doelstelling door de jaren heen steeds weer op een aan de tijdgeest aangepaste wijze werd vormgegeven.

De eerste jaren van de tuin: J.D. Zocher jr., destijds wellicht de beroemdste Nederlandse tuinarchitect, ontwierp de tuin van 1857 en de uitbreiding daarvan in 1861 in de landschapstijl. Beide werden gerealiseerd aan de Kruiskade, nu hartje Rotterdam. We weten over de eerste botanische collectie niet zoveel als over het toenmalige dierenbestand, maar de tuin was een succesvol concept, trok veel bezoekers en had een belangrijke functie voor de rijke bovenlaag van de bevolking die er graag bijeenkwam in een eigen sociëteitsgebouw of in een grote tropische kas waarin het ook tijdens koude dagen goed toeven was.

Diergaarde met sociëteitsgebouw in 1882 (Beeldbank Rotterdam, prent: J.C. Valois)

Een nieuw begin

In 1937 werden de eerste plannen uitgewerkt om de oude diergaarde te verhuizen naar een plaats buiten de binnenstad die steeds drukker werd. De keuze viel op de Blijdorpse polder en architect Sybold van Ravesteyn werd aangetrokken om een nieuwe, moderne dierentuin te ontwerpen, met ruim opgezette dierenweiden, een unieke architectuurstijl en veel groene doorzichten. De nieuwe dierentuin moest snel groener worden. Het is een wonder dat er tijdens de oorlog en de bombardementen op Rotterdam toch kon worden doorgewerkt en er zelfs een openingsdatum werd vastgesteld:

'Als op 7 december 1940 de Diergaarde officieel wordt geopend als 'ontspanningscentrum voor alle bewoners van Rotterdam en omgeving' zijn er 27.650 bomen en heesters, 2.000 bol- en knolgewassen, 3.450 coniferen en 16.000 vaste planten en rotsplanten aangeplant.'

De bovenstaande zin uit een nieuwsbericht zegt al iets over de ijverige aanpak van alle medewerkers om de nog onbebouwde polder klaar te maken voor een nieuw doel. De beplanting uit die tijd was vooral decoratief,

Reuzenaronskelk (*Amorphophallus titanum*) in bloei in de Victoriaserre (juni 2023, foto: L.J. Nederlof)

KLUS WIJS
Oudenbosch

Zandeweg 29
4731 NA Oudenbosch
0165-314003

Ma. t/m Vr. 8.30 - 18.00
Zat. 8.30 - 17.00

www.kluswijs.nl

VAKGARAGE OUDENBOSCH

ALTijd VERTROUWD DICHTBIJ

U bent bij ons o.a. aan het juiste adres voor:

- ✓ Onderhoud & reparatie
- ✓ APK keuring
- ✓ Banden, trekhaken
- ✓ Accessoires
- ✓ Occasions
- ✓ Schadeherstel
- ✓ Private & Zakelijk lease
- ✓ Pechhulp

WWW.VAKGARAGEOUDENBOSCH.NL

Boschendijk 165d | 4731 DD Oudenbosch | T (0165) 31 16 30

De Keukenhaven
KEUKENS, BADKAMERS, IN- EN EXTERIEUR

Prof. v. Ginnekenstraat 27, 4731 JX Oudenbosch, Tel: 0165330557, info@keukenhaven.nl, www.keukenhaven.nl

afwisselend en kleurrijk. Met de keuze van de soorten zorgde men ervoor dat de tuin het hele jaar door aantrekkelijk was voor het publiek. Het hele beplantingsplan was onderdeel van het ontwerp van Van Ravesteyn en de zichtlijnen van borders en perken waren vanaf de uitkijktoren van het Rivierahalcomplex goed waarneembaar. Er waren vóór de aanleg van de tuin al goede contacten met andere botanische tuinen en beroemde kwekerijen. De invloed daarvan is terug te vinden in het feit dat veel bomen en planten in taxonomische groepen werden aangeplant en op die manier onderdeel waren van het totale plan. Langs de afscheidingsmuur langs de Stadhoudersweg werden een Rosarium en een Rotstuin aangelegd.

Rivierahal met Dadelpalm op het terras
(foto L.J. Nederlof)

De dierentuin van de jaren 50-70 in de vorige eeuw was een ontmoetingsplaats voor veel Rotterdammers en bezoekers uit een wijde omgeving. Er werden talrijke activiteiten georganiseerd en er waren regelmatig grote feesten, diners en diverse tentoonstellingen. De Rivierahal, het Voorplein en de Victoriaserre met zijn waterlelies en orchideeën gaven hiervoor de mogelijkheden. De beplanting in de diergaarde bleef zich ontwikkelen. Langs het padennetwerk werden meer bomen aangeplant. Het publiek kon genieten van veel bol- en knolgewassen, eenjarig perkgoed en kleurrijke beplantingsvakken met vaste planten die op de eigen kwekerij van de Botanische Afdeling werden gekweekt. De hekwerken rondom de dierenverblijven werden met lage heesters en solitaire beplanting gecamoufleerd.

De 'postzegelverzameling' van planten en dieren

In de jaren 70 en 80 van de vorige eeuw breidden dierentuinen in heel Europa zich uit en kregen volop mogelijkheden om bijzondere dieren aan het publiek te tonen. De wetgeving die bedreigde diersoorten kon beschermen of de handel hierin kon beperken stond nog maar in de kinderschoenen. In Blijdorp werden oorspronkelijke perken gehalveerd om meer dieren te huisvesten. De collectie was er vooral op gericht om veel soorten te presenteren. De ontwerpen en uitgangspunten van Van Ravesteyn werden minder belangrijk. Veel onderdelen verdwenen letterlijk uit het zicht. In plantenkassen zoals de Van Reesemakas en Victoriaserre bevonden zich veel orchideeën en andere tropische planten. De beplanting rondom de diervverblijven bleef vooral bedoeld om hekwerken en kooien te camoufleren. De 'verrommeling' van de dierentuin nam toe. Halverwege de jaren 80 van de vorige eeuw realiseerden steeds meer dierentuinen zich dat het vangen en verkrijgen van allerlei dieren uit het wild om aan de vraag van dierenverzamelaars te voldoen, eindig is. Ook toen al raakten sommige soorten in de natuur simpelweg 'op'. Dierentuinen besloten het tij te keren. De eerste fok- en kweekprogramma's werden opgezet. Om fokresultaten die moeten voorkomen dat dieren in de natuur uitsterven te verbeteren, huisvestte men minder dieren in ruimere, natuurlijk ogende verblijven. Een natuurlijk, groen dierenverblijf werd steeds belangrijker.

Mammoetboom langs Oceanium (foto L.J. Nederlof)

Het publiek kreeg ook meer uitleg en educatie over 'ecosystemen'. Het groen was een belangrijk onderdeel als decoratie voor de dierenverblijven. Blijdorp deed zich op in continenten om de boodschap dat natuur behouden moet blijven aantrekkelijk te maken. De continenten Azië, Afrika en Europa werden in het monumentale deel gepland. Er kwamen veel nieuwe boomsoorten die de beoogde

Chinese Tuin (foto Archief Blijdorp)

Samen bouwen aan wonen, werken en mobiliteit!

Van Agtmaal

vanagtmaal.nl
0165 - 319 000

EP: Jan Verdaas

BOSSCHENDIJK 11 - 4731 DA - OUDENBOSCH
TELEFOON: 0165-316111 - MAIL: INFO@EPJANVERDAAS.NL

WITGOED

BEELD & GELUID

COMPUTER & TELEFONIE

PERSOONLIJKE VERZORGING

(INBOUW) KEUKEN APPARATUUR

WWW.EPJANVERDAAS.NL
Service | Snelheid | Scherp geprijsd

continenten vormgeven, zoals bij het Oceanium, de Mongoolse Steppe, de Savanne en het Amoergebied. Met de komst van het olifantenverblijf Taman Indah (1994) verdwenen de rotstui, het rosarium en de laan met vaste planten. De Chinese Tuin (1991) ving dit botanische verlies enigszins op. De Maleise Bosrand (1997) en de Tijgerkreek zorgden ervoor dat er (te) veel bamboe als decoratie werd aangeplant. Van het oorspronkelijke beplantingsplan van ruim 40 jaar eerder waren toen nauwelijks nog elementen herkenbaar.

Beleven, beschermen Blijdorp

Het nieuwe Masterplan dat op 1 november 2023 werd gepresenteerd moet ervoor zorgen dat Blijdorp langzaam maar zeker naar een 'natuurbehoudsorganisatie' wordt omgevormd (meer informatie op www.diergaardeblijdorp.nl/nl/masterplan2050). Behoud van biodiversiteit is een belangrijk uitgangspunt. Het is ook duidelijk dat planten daarin een cruciale rol spelen. De botanische ambities worden versterkt, de plantencollecties worden zichtbaar gemaakt voor het publiek en bruikbaar voor educatie, onderzoek en onderwijs. De beplanting in onze diergaarde gaat ook een rol spelen om de problemen van klimaatverandering, hittestress in het stedelijk gebied, waterberging, fijnstof en CO2 uitstoot/opname onder de aandacht te brengen. Onze bomen (ruim 800 soorten!) spelen hierin een belangrijke rol.

Primula theater (foto Archief Blijdorp)

SNP-collectie *Bromelia* (foto L.J. Nederlof)

Netwerken met andere tuinen maken het mogelijk om veel variatie aan bedreigde plantensoorten aan het publiek te tonen. Op dit moment bestaat onze plantencollectie uit 6833 accessies, verdeeld over 2831 taxa, 1002 genera en 211 families. Blijdorp heeft twee nationale SNP-collecties, de *Primula*'s en *Bromelia*'s. Daarnaast zijn er ook verschillende soorten van *Pelargonium*, *Kalanchoe*, *Euphorbia*, *Aloe*, Boomvarens en *Lithops* in huis. En zeker als hij in bloei staat kun je niet ongemerkt aan onze Reuzenaronskelk voorbijgaan, al is het maar omdat er een 'luchtje aan zit'.

De bomen die zijn aangeplant in de gloriedagen van Van Ravesteyn leveren nu een belangrijke bijdrage aan onze erkenning door de Nederlandse Dendrologische Vereniging en onze accreditatie door de internationale Arbnet organisatie. Diergaarde Blijdorp hecht ook grote waarde aan de lidmaatschappen van de NVBT en de internationale BGCI (Botanic Gardens Conservation International).

Boomvarens (foto L.J. Nederlof)

Bijzondere plek

De Victoriaserre is een fantastische plek. Verstild en verborgen. Direct verbonden met de uitgangspunten van Van Ravesteyn uit de beginjaren, maar tegelijkertijd de plaats waar jaarlijks meer dan 1,5 miljoen bezoekers kennis kunnen maken met onze hedendaagse en toekomstige botanische ambities. Het is de bedoeling hem te renoveren. Een grote collectie bedreigde plantensoorten uit alle delen van de wereld krijgt er daarna een plaats, in het bijzonder ook uit Madagaskar. Hier en elders in het park is Blijdorp definitief de weg richting een natuurbehoudsorganisatie ingeslagen. Die ontwikkelingen zijn in volle gang en dat zal gegarandeerd ook de komende jaren de nodige beweging met zich meebrengen. Voor mij als collectiebeheerder is het fantastisch om daaraan mijn botanische steentjes bij te dragen! 🌿

Redactie.: Diergaarde Blijdorp ligt aan de Blijdorplan 8 in Rotterdam.

Voor openingstijden en andere informatie zie:

<https://diergaardeblijdorp.nl/ontdek-blijdorp/plan-je-bezoek>

Victoriaserra met de Reuzenwaterlilie (*Victoria amazonica*) (foto Archief Blijdorp)

Boekbespreking

Naar een natuurrijke tuin, tuinieren met de natuur van Peter Bulsing

door Ellen van der Peet
Foto's Peter Bulsing

Peter Bulsing is een facebook-vriend van wie ik de berichten lees waarin hij zijn kennis verspreidt met prachtige foto's uit de natuur rondom zijn huis en in zijn tuin. En soms zijn het door hem geschoten plaatjes van zijn hond Mees. Regelmatig doet hij verslag van de strijd die hij aangaat met de ambtenaren in de gemeente Haarlem die al bermen maaiend veel insecten en andere ongewervelden doden. Zijn bezorgdheid over onze natuur deel ik. Zijn kennis van al dat kleine leven in onze tuinen én bermen is indrukwekkend. Als er dan een boek van zijn hand verschijnt over de waarde van al dat dierenleven in een tuin en hoe je dat bevordert, dan heb je direct mijn interesse. 'Naar een natuurrijke tuin' heet het boek, ondertitel 'tuinieren met de natuur'.

Dit boek gaat niet alleen over insecten, ons jaarthema, er worden meer diersoorten behandeld zoals bijvoorbeeld slakken, spinnen en veelpotigen. De definitie van insecten: 'het is een klasse van zespotige, ongewervelde dieren behorend tot de geleedpotigen.' Insecten vormen met meer dan een miljoen beschreven soorten de grootste klasse binnen het dierenrijk. Levend overal op aarde, op het land en in zoet water. In de zeeën vinden we vooral een andere klasse van de geleedpotigen, de kreeftachtigen. In onze tuinen komen we die onder andere tegen in de vorm van pissebedden. Spinnen en veelpotigen zijn ook geleedpotigen maar het zijn geen insecten, want zij hebben geen zes poten: spinnen hebben er

acht en veelpotigen, de naam zegt het al, tientallen tot honderden. Onthoud het goed wat betreft de spinnen, dit is een echte quizvraag. Het zal niemand verbazen dat slakken, regenwormen enz. geen geleedpotigen zijn maar weer bij hele andere diergroepen horen. Dit boek gaat dus vooral ook over de relaties van al deze dieren met planten. En wat wij kunnen doen om hun bestaan te bevorderen in onze eigen omgeving.

De cover van het boek met een foto van een winterkoning is enigszins misleidend. Duidelijk zichtbaar wel het voedsel in zijn snavel. Dat voedsel en al dat andere nuttige leven in onze bodem en erboven, daar draait het boek om. Vogels vind je er verder niet in terug. Misschien vond de uitgever dit pakkender, als symbool voor die keten, en 'aaihaarder', maar er had wat mij betreft best een andere foto op gemogen. Van een van die wondere wezens die Peter weet vast te leggen en kan determineren.

'De mens is de vijand van zichzelf',
Rachel Carson, 1907-1964

Hylaeus communis - Gewone maskerbij. Op de foto wordt een druppel nectar uitgebraakt, mogelijk met de bedoeling deze in te dikken.

Gastrophysa viridula - Groen zuringhaantje
Vrouwje vol eitjes, waardplanten: duizendknoop en zuringsoorten.

Wie meer wil weten over en echt wat wil begrijpen van deze dieren, doet er goed aan dit boek in de boekenkast te zetten en met grote regelmaat open te slaan. Na een algemene inleiding over bodem, het belang van gezonde aarde en wat daar allemaal in hoort te leven en de plaats van al deze diersoorten in de voedselketen, begint het boek echt per soort. Bulsing ondersteunt dit aan de hand van veel fraaie foto's.

Uitleg over ongewervelde dieren als vlinders, bijen, libellen en regenwormen, maar ook krekels, kevers, spinnen en teken. Je vindt er ook een handige plantentabel in met duidelijke toepassing van inheemse planten. Ook praktische tips voor bijenhoeven in je tuin. En hoe weet je nou of je met een mannetjes-spin of een vrouwtje te maken hebt? Die vraag beantwoordt Peter ook. Niet alle spinnen bouwen een web, je hebt er ook die jagen. De veelpotigen, landslakken en regenwormen ontbreken ook niet. Veel informatie die je niet in een keer in je hoofd hebt zitten. Een echt naslagwerk dus. Ik had niet anders verwacht van Peter. Van harte aanbevolen, en wie op Facebook actief is, volg Peter daar ook eens, ik beloof je dat dat leerzaam is. Daar kondigt hij ook zijn lezingen aan. Eén met de veelzeggende titel 'Insectencrisis versus Groenbeheer' bijvoorbeeld.

Nemophora degeerella - Geelbandlangsprietmot vrouwtje, het mannetje heeft langere spriet.

Coenagrion puella - Azuurwaterjuffer in een 'paringslus' Het vrouwtje links pakt het spermapakketje op, terwijl het mannetje haar vast houdt achter de kop

Tenthredo campestris - Bladwesp. Waardplanten: schermbloemen.

Wat zegt zijn uitgever over hem:

Peter Bulsing is (natuur)fotograaf en schrijver van boeken en artikelen over de natuur rond de woning. De laatste twintig jaar van zijn werkzame leven is hij werkzaam geweest in de natuur- en milieueducatie. Uitgegeven door KNNV Uitgeverij.

Kapel Concerten

Cultuur Oudenbosch organiseert in het nieuwe seizoen onder meer:

Old Forest Jazz met Rob van Bavel
- The Ghost, the King and I
Vrijdag 20 Sept 2024 in Oudenbosch

Luisterlezing Music of the United States
Vrijdag 11 oktober 2024 in Oudenbosch

Trio Bohémo, het prijswinnende pianotrio uit Tsjechië
Zondag 24 nov 2024 in Bovendonk Hoeven

Kerstconcert Papagena, het beroemde vrouwelijke vocale quintet uit Groot-Brittannië
Zaterdag 7 dec 2024 in Bovendonk Hoeven

Kijk voor verdere informatie op www.cultuuroudenbosch.nl

VISHANDEL Schot v. Dijke

0166 - 60 30 10

Oudenbosch Oostvaardeke
woensdag van 14.15 - 17.30 uur;

Oudenbosch Oostvaardeke
vrijdag van 08.30 - 12.30 uur.

de Rooy Kunststoffen B.V.

Nijverheidsweg 22
4731 CZ Oudenbosch

Tel.: +31 (0)165-317008
Fax: +31 (0)165-318763

Gespecialiseerd in formaatdelen voor alle vul, sluit- en etiketteermachines

- Klantgerichte service
- Snelle levertijd
- Hoge kwaliteit

Wormen en formaatdelen voor elk flesformaat

www.derooy-kunststoffen.com

Wisseling aan de bestuurstafel

Tekst en foto's Johan van Oosterhout

Tijdens de goedbezochte jaarvergadering van 6 maart 2024 namen we officieel afscheid van secretaris Carin van der Heijden en penningmeester Johan Nagtzaam, die respectievelijk zeventien en vijf jaar deel uitmaakten van het bestuur. Jammer dat beiden om verschillende redenen niet aanwezig konden zijn. Niettemin heb ik als voorzitter ten overstaan van de ruim dertig aanwezige vrijwilligers waardering en dank uitgesproken voor het werk dat zij voor stichting Arboretum hebben verzet. Die dank en waardering heb ik na de

vergadering namens alle vrijwilligers overgebracht vergezeld van bloemen en een dinerbon.

Met de nieuw aangetreden secretaris en penningmeester is het bestuur weer op volle sterkte. Clasiën en Dymphie stellen zichzelf voor in de kaders hieronder.

Dymphie Rommens, penningmeester

Mijn naam is Dymphie Rommens, geboren te Roosendaal en 47 jaar getrouwd met Ad. We hebben een zoon en een dochter en drie kleinkinderen. Ad en ik wonen in Hoeven. Sinds 2021 ben ik met pensioen. Mijn werkzame leven startte ik bij een bank waar ik acht jaar heb gewerkt. Daarna was ik tien jaar thuis voor de kinderen. In 1991 ging ik weer aan de slag op het kantoor bij Buys (toen nog) Negerzoenen. Daarna werkte ik achtereenvolgens voor een duiktouroperator, bij Cheaptickets en als afsluiting bij het Werkvoorzieningsschap (WVS). Sinds 2022 ben ik vrijwilliger bij TIP (Toeristisch Informatiepunt Halderberge) dat opereert vanuit de voormalige doopkapel van de Basiliek en veel toeristen ontvangt, informeert en verwijst. In het voorjaar van 2023 vroeg Johan Nagtzaam mij het penningmeesterschap van het Arboretum van hem over te nemen. Na het gesprek met Johan van Oosterhout besloot ik daarop in te gaan en ik heb meteen ook mijn diensten als baliemedewerker aangeboden. In het tweede deel van afgelopen jaar

ben ik geheel ingewerkt als penningmeester en als gastvrouw aan de balie. Vanaf 1 januari van dit jaar ben ik als penningmeester lid van het bestuur en verantwoordelijk voor de financiën van stichting Arboretum Oudenbosch.

Clasiën van der Harst, secretaris

Mijn naam is Clasiën van der Harst, geboren in Nieuw-Weerdinge (Drenthe), getogen 'op' Scheveningen en sinds 1979 woonachtig in Oudenbosch. In september 2022 heb ik me aangemeld als vrijwilliger bij het Arboretum. We komen al jaren in de tuin, vooral op zondagmiddag eindigde een wandeling vaak met een rondje Arboretum. Al jaren ook speelde ik met de gedachten daar graag wat te gaan doen als ik er tijd voor zou krijgen. Dat gevoel is alleen maar sterker geworden toen onze oudste zoon een tijd in de tuin heeft gewerkt bij de tuinploeg op dinsdagmorgen. Hij voelde zich daar heel erg op zijn gemak en kon zichzelf zijn, ook als het wat moeilijker ging. En toen was daar ineens mijn pensioen... Na een gesprek met Johan over wat ik wilde en kon, ben ik begonnen als baliemedewerker. Op maandagmorgen loop ik mee met de gidsen in een poging ook zo ver te komen om rondleidingen te geven. Daar leerde ik al snel dat 'hoe meer je weet, hoe meer je beseft hoe weinig je eigenlijk weet'.

Johan had ook gevraagd of ik eventueel een functie in het bestuur zou willen bekleden. Daar heb ik geen nee op gezegd, maar ik wilde eerst ervaren of ik me thuis zou voelen. Nou, dat is gelukt! Wat het secretariaat betreft kwam ik in een gespreid bedje. Carin heeft alles ongelooflijk overzichtelijk voor mij achtergelaten. Ik heb er heel veel zin om me in te zetten voor de tuin, op welk gebied dan ook, voor zover dat binnen mijn mogelijkheden ligt.

De zomereik en de wilg, de beste inheemse bomen voor insecten.

Tekst en foto's Ellen van der Peet

Wat doe je met een nieuwbouwhuis met een kale tuin maar wel met gratis bomen aan de rand? Houden of niet die bomen? Na de oplevering van ons nieuwe huis met tuin, krijgen we zicht op de bomen in het talud die we erbij cadeau krijgen: een wilg en meerdere zichzelf gezaaide zomereiken.

De wilg staat op de rand van de tuin en de helling naar het Spui, het water achter ons nieuwe huis, breder dan een sloot. Met zijn wortels versterkt de boom de toch wat steile helling. Daar zijn wilgen natuurlijk vooral te vinden, aan waterkanten. We besluiten de boom te laten staan en er een knotwilg van te maken. Hij past daar echt in het landschap. De jaren erna verbaast de boom ons keer op keer met zijn groeikracht. Maar ook de aantrekkingskracht op vogels is groot. Het zijn vooral de vele mezen die in onze omgeving leven die in en uit de boom duiken, schuilen, maar vooral veel voedsel vinden.

Uit verschillende onderzoeken blijkt dat er honderden soorten insecten op een wilg kunnen leven. Dat weten die meesjes ook. Echte insecteneters zijn het, talloze rupsjes moeten er gevoerd worden om hun jongen groot te krijgen. De vogelhuisjes vlakbij zijn dan ook direct na ophangen bewoond, en dat al drie jaar op rij. Het koolmezenhuisje in de eik spant de kroon, terwijl er nog gewerkt werd aan het bevestigen zat er al een koolmezenstel klaar om het te betrekken. De ladder was nog niet weg of ze zaten erin.

Dit jaar vinden de afgesnoeide takken van de wilg na het knotten ook nog eens een prima bestemming. Via de burens zullen ze voortleven in een hekwerk ergens in Brabant.

De echte Nederlandse kampioen 'belangrijk voor insecten' is de zomereik (alhoewel soms de wilg weer boven de eik staat in de genoemde lijstjes). Niet zijn Amerikaanse broer, die helaas te veel opduikt in ons land en die maar heel weinig te bieden heeft voor insecten. Vlakbij onze tuin bevinden zich twee stukken bos met vooral zomereiken. Ook bij de burens aan de andere kant van het Spui staan eiken. Deze trekken ook

Tuin in Delft, alleen de bomen zijn geplant, de rest is gekregen of aangewaaid.

Veel voorkomende bomen met een lange geschiedenis in ons landschap hebben bij insecten een dikke streep voor

eekhoorntjes aan. Het is logisch dat de eikels zaailingen hebben gebracht aan de andere kant van het Spui middels vogels in al die jaren dat er niks gebeurde op de grond.

Van de vier huizen zijn wij de enigen die de aanwezige bomen hebben laten staan. Met goedkeuring van de vogels en de burens aan de linkerkant. Zij hadden graag wel wat bomen gehad, maar bij hen staat er niks in het talud. Een van de eiken mag omhoog groeien, één knotten we en deze dient als privacyscherm. En dan staat er nog een, min of meer met zijn voeten in het Spui overheellend over het water. Ook deze blijft en maakt onderdeel uit van het privacyscherm. Eenden en waterhoentjes schuilen eronder. Maar bovenal zien we ook in deze bomen talloze vogels komen en gaan: spechten, mezen, gaaien, duiven, etc. Niet verwonderlijk voor deze belangrijke boom voor insecten. Berken, meidoorns en populieren kunnen trouwens ook insecten van veel soorten herbergen, maar duidelijk minder dan eik en wilg.

Wij genieten van de bezoekende vogels, het voelt goed zo ook de insecten een handje te helpen, door gewoon wat de natuur ons gegeven heeft in deze tuin te aanvaarden. En oersterk dat ze zijn, deze zelfzaaiers!

Ik begrijp best dat sommige zeggen als ze een nieuwbouwtuin krijgen: "Een mooi ontwerp en dat voeren we uit". Of: "Die eik en die wilg zijn wel heel gewoontjes". Alleen al vanuit het oogpunt dat onze tuinen een rol spelen in de totale biodiversiteit, zijn er veel redenen om deze bomen wel te laten staan. Gezien de maat van onze tuin, moeten we de zomereiken wel binnen de perken houden, maar daar malen de vogels en insecten niet om.

Er zijn tuiniers die geheel voor deze manier van tuinieren kiezen. Wat komt, mag blijven. Nog altijd staat de bijzondere stadstuin achter een moderne gevel aan een Delftse gracht in mijn geheugen gegrift. Nagenoeg alles was natuurlijk ontstaan, en het voelde heel goed daar in die tuin.

Vanzelfsprekend tref je zomereiken en wilgen ook aan in het Arboretum.

Wetenschappers verklaren de soortenrijkdom van inheemse bomen als volgt: langdurige aanwezigheid in een landschap en aantallen. De aanpassing van planten en dieren op elkaar komt voort uit heel lang samenleven. Evolutie! De insecten in een gebied hebben zich aangepast aan de soorten planten en bomen die ze er al heel lang in aantreffen. Aanpassen aan een enkele boom van een soort, loont niet. Wilgen en zomereiken zijn 'oude bekenden' in ons landschap en in flinke aantallen aanwezig. Je daarop aanpassen loont dus. De zomereik is in staat om zich uit te zaaien in diverse grondsoorten en onder verschillende omstandigheden (zelfs met behoorlijk natte voeten dus!), daarbij kan de boom ook nog eens eeuwenoud worden en is deze boom al duizenden jaren aanwezig in ons landschap. Over het belang van de zomereik voor dieren zijn diverse interessante wetenschappelijke artikelen geschreven. Zo zijn er maar liefst zo'n veertig blad etende insecten die alleen het blad van de eik eten bijvoorbeeld.

Bron: W. Helmer 'Natuurwaarden van de eik' Wur

Lenteconcert Markmakers

Lenteconcert markmakers
Foto Johan van Oosterhout

Met hun lenteconcert op tweede paasdag in de Lourdesgrot van het Arboretum hield shantykoor de Markmakers vast aan een jarenlange traditie. De bezoekers genoten met volle teugen van bekende ballades en zeemansliederen en de feestelijke sfeer omdat het koor dit jaar 25 jaar bestaat. Voor de talrijke bezoekers waren er daarom in de pauze niet alleen het gebruikelijke zeemansdrankje en paaseitjes maar blokjes kaas en worstenbrood. Proficiat mannen en dank voor dit vrolijke, zilveren lenteconcert.

Arboretum Natuuratelier

Na de positieve ervaring vorig jaar met het project 'Arboretum Natuuratelier', zette Anneke Wijn dit initiatief op een creatieve manier voort via het 'Kunstmenu Halderberge'. Een kleine vierhonderd leerlingen van groep 1, 2, 5, 6 van de basisscholen Linde, Bukehof, Talente, Klinkert, Regenboog en Schittering maakten in de weken voor de meivakantie kennis met het Arboretum. Het was een ontmoeting met de wonderlijke wereld van bomen en planten om de fantasie en het beeldend vermogen van de leerlingen te prikkelen.

Natuuratelier Arboretum
Foto's A. Wijn

Kurkiep cadeau

De *Ulmus minor var. suberosa* 'Cloud Corky' (kurkiep) op de foto is het Arboretum cadeau gedaan door boomkwekerij Richard van der Horst, waarvoor hartelijke dank. Al vroeg in het voorjaar mochten we in zijn door en door natte kwekerij deze prachtige boom keuren. Met de aanwinst van deze bijzonder fraaie kurkiep op de kop van de Klimaatlaan is de aanplant van de laan afgerond. De keuze van de bomen in deze laan is ingegeven door het oorspronkelijke idee aandacht te geven aan de gevolgen van klimaatverandering voor bomen en planten. Daarom heet deze laan nog steeds Klimaatlaan.

Aanplanten *Ulmus minor var. suberosa* 'Cloud Corky' Foto Johan van Oosterhout

zometklaar maken Foto's Johan van Oosterhout

'Zomer-klaar maken'

Onder die titel nemen we al sinds 2011 deel aan de landelijke actie NL doet. Dit keer trad een zeer gemotiveerd team van de gemeente Halderberge aan. Zij reden een flinke berg snippers uit over de paden in het Pinetum. In het Amerikaans deel van de tuin harkten ze het laatste herfstblad van de boomspiegels. Het resultaat mocht er zijn! Mede door het prille zonnetje en de eerste maaibeurt was na het werk het voorjaar meteen extra voelbaar.

Dubbel milieuvriendelijk maaien!

BLOM Hoveniers, onze Partner in 't Groen, nam op 26 maart in het Arboretum weer een nieuwe elektrisch aangedreven grasmaaier in gebruik. Ditmaal een wat kleinere die beschikt over een mulchfunctie. Vanaf nu maait Blom dus zonder fossiele brandstof met aanmerkelijk minder geluidsoverlast in de tuin. Bovendien zorgt de mulch-functie voor circulair grasbe-

heer. De maaier snippert het gemaaid gras fijn en blaast het daarna gelijkmatig terug over het gras waarmee het weer voedselbron wordt voor het bodemleven en de grasplant. Mooi dat we deze dubbel milieuvriendelijke manier van werken kunnen voegen bij alle andere stappen die het Arboretum de afgelopen twee jaren heeft gezet!

dubbel milieuvriendelijk maaien
Foto Johan van Oosterhout

Ontmoeting met Jochem

Jochem Matthijse bleek op verzoek van Yuri Janssen, vormgever van Aesculus, bereid foto's te gaan verzorgen voor de redactie. Ze kennen elkaar nog van de kunstacademie in Antwerpen. Dit was aanleiding voor een ontmoeting in het Arboretum om hem hierbij aan u voor te stellen. Jochem woont in Roosendaal en is ruim acht jaar actief bezig met zijn hobby fotografie. Zijn voorkeur ligt bij het fotograferen van natuur en landschappen. Het

geeft hem veel energie en voldoening zodra hij de foto's thuis achter zijn pc kan bekijken en bewerken. De mooiste foto's deelt hij via social media, maar steeds vaker laat hij werk afdrucken op canvas om ze thuis op te hangen of er anderen blij mee te maken. Jochem was erdoor verrast en er ook trots op dat een van zijn eerste foto's in de tuin de cover van de decembereditie sierde. Wij hopen nog vaak zulk mooi fotowerk van hem te zien.

Jochem Matthijse
Foto Johan van Oosterhout

GROENEVELD
JUWELIER EN OPTIEK

GRAAG TOT ZIENS IN ONZE WINKEL!

KADE 24 - 4731 KS OUDENBOSCH
TELEFOON: 0165 - 312688
WWW.GROENEVELDOUDENBOSCH.NL

IN ONZE RUIME WINKEL VINDT U EEN ZEER UITGEBREID ASSORTIMENT IN O.A. JUWELEN, HORLOGES, (ZONNE)BRILLEN EN TROUWRINGEN. ONZE COLLECTIE IS VOOR EEN BREED PUBLIEK, TRENDY MERKEN VAN NU TOT TIJDLOZE SIERADEN.

Gall & Gall **KESSEL'S SLIJTERIJ**

DOMPSTRAAT 168 HALSTEREN 0164-745494 EN 0165-314497

gemakkelijk bestellen

ook voor verhuur van:

- tafels, stoelen en statiefels
- kop en schotels, borden en bestek
- tapinstallatie en bar
- diverse maten tenten

Alles voor uw Party@Home

hijfs taal in onze Webwinkel

www.gallengalloudenbosch.nl

Industrieweg 24
Oudenbosch
Tel: 0165-312384
Fax: 0165-321233

Loon- en Grondwerkbedrijf
MARTENS

"Keurslagerij Buyzen uw versspecialist!"

- In compleet verzorgde partyservice
- In heerlijke gourmet / fondue schotels
- In maaltijden uit eigen keuken
- In ambachtelijke vleeswaren uit eigen worstmakerij
- In smakelijke grillspecialiteiten

Keurslagerij BUYZEN

Prof. van Ginnekenstraat 20 • Oudenbosch • Tel. 0165-312525
www.buyzen.keurslager.nl • info@buyzen.keurslager.nl

opgespit

Nieuwe nestkasten Foto Johan van Oosterhout

Nieuwe nestkasten

Dit voorjaar hingen we 32 nieuwe nestkastjes in de tuin. Door slijtage en de overvloedige regen van de laatste tijd waren de oude kastjes echt 'op'. In meer dan de helft ervan stond een laagje water. Bepaald ongeschikt dus om er een nestje in te bouwen. Feit is dat het niet best is gesteld met het vogelbestand in de tuin. Sinds 2010 is het aantal getelde vogels meer dan gehalveerd, zo bleek onlangs bij de jaarlijkse vogeltelling in de tuin. Met de nieuwe huisvesting hopen we minstens meer vogels te verleiden tot een broedplek in de tuin.

Maak je bezoek interessanter

Boek een rondleiding als je met je familie of collega's de tuin binnen of buiten de reguliere openingstijd wilt bezoeken. Je kunt ook met het boekje 'Bomen van herinnering' of de Kleine Mensjes Klimaatroute op eigen houtje met interessante verhaaltjes een speciaal uitgezette rondwandeling maken in de tuin. Voor de kinderen is er nog altijd de gewilde kabouterzoektocht. Zo maak je jouw bezoek interessanter en leuker! Stuur je wens naar rondleidingen@arboretumoudenbosch.nl en wij zoeken snel contact.

Rondleiding Foto Johan van Oosterhout

Evenementen in het Arboretum

In het Arboretum is er van alles te doen: concerten, exposities en vele andere activiteiten. Kijk op www.arboretumoudenbosch.nl voor de meest actuele agenda.

Planten en insecten

Als je nergens heen kan gaan, hoe doe je 'het' dan?

door Yvonne van Andel

Bijna veertig procent van onze bloemplanten worden bezocht door bijen.

Wespen, vliegen, vlinders, kevers en nog andere insecten zijn verantwoordelijk voor nog eens veertig procent van de te bestuiven bloemen. Er is een veel kleinere groep, ongeveer twintig procent van de bloemplanten, die hun voortplanting op de een andere manier regelen zonder tussenkomst van welk dier dan ook.

Deze groep bloemplanten is als het ware erg 'in zichzelf gekeerd'. Maar onder die in zichzelf gekeerde bloemplanten zijn er kennelijk nogal wat die de hulp van insecten zo erg missen dat het leven voor hen maar kort is. Vele van deze planten moeten ieder jaar opnieuw beginnen en komen in een vicieuze cirkel terecht.

Sommige bloemplanten keren uit nood in zichzelf, maar maken daar geen gewoonte van. Er is ook een categorie bloemplanten die weer een andere manier heeft gevonden om zich voort te planten. Het is ongeveer de meest narcistische manier die ik ken. Ze klonen zichzelf gewoon.

Niets plantelijks is bloemplanten vreemd, de opportunisten gebruiken beide methodes, insecten en klonen.

Verleiding

De door bloemplanten ingeschakelde insecten willen wel assisteren met de totstandkoming van het nageslacht maar voor niets gaat alleen de zon op. Ze willen verleid worden.

Bij alle bereidwillige bloemen gaat daarvoor de trukendoos open. Fraaie kleuren, streepjes en vlekken, heerlijke geuren en verleidelijke vormen worden tentoongesteld. De ene nog fraaier dan de andere, maar dat is toch een kwestie van smaak wat de insecten betreft.

Er zijn zeker ook bloemen die niet iedere soort insect willen ontvangen, hun levenshouding is er een van 'soort zoekt soort'. Dat is dan vaak wederzijds zo. Sommige bloemen hebben de tijd om te wachten tot hun eigen insect in de buurt is. Soms moeten ze wachten omdat het insect van hun voorkeur nog onvoldoende is uitgerust met de juiste instrumenten, een kwestie van tijd dus.

Natuurlijk zijn er ook bloemen die het niet zo nauw nemen, ze staan open voor meer diversiteit. In vrijwel alle gevallen geldt wel, voor wat hoort wat.

Foto Vera van Duijl, welk vliegend wezentje zien we hier, wie het met zekerheid weet, mag zich bij de redactie melden met het antwoord.

Libelle, paardenbijter, mannetje. Dieet: dierlijk. Bestuiven hooguit per ongeluk. Hebben waterplanten nodig om eitjes af te zetten.
Foto Ellen van der Peet

snijbloemen • boeketten • grote sortering kamerplanten • tuinplanten • potten • decoratieartikelen

**UW BLOEMWERK IS
ONS SPECIALISME**

Nieuwlandweg 2
Oudenbosch
Tel. (0165) 312908
Fax (0165) 322829
E-mail: r.cappetijn@hetnet.nl
www.monicaoudenbosch.nl

manuele therapie
kinderfysiotherapie
oedeemtherapie
psychosomatische fysiotherapie
sportfysiotherapie en
oncologische fysiotherapie
bekken fysiotherapie

Boschdijk 165b | 4731 DD Oudenbosch
(0165) 313 166 www.pmc-halderberge.nl

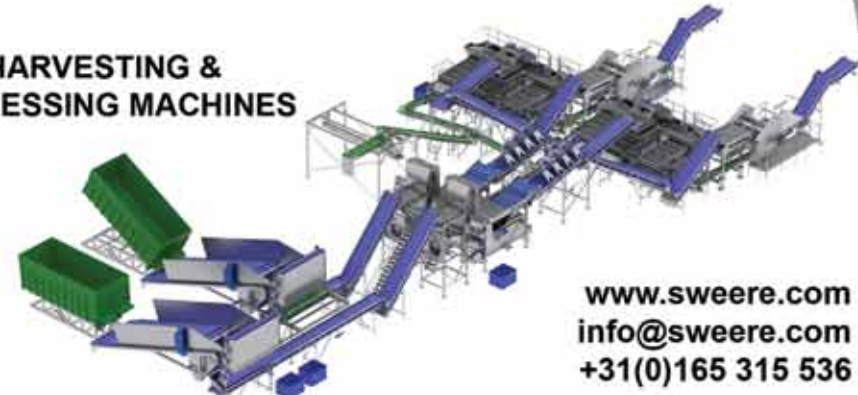

SoliPharma

SoliPharma BV
Industrieweg 11a
NL-4731 SB Oudenbosch
T +31 (0)165 31 56 19
E info@solipharma.nl
I www.solipharma.nl

HARVESTING & PROCESSING MACHINES

Oudlandsedijk 8a
4731TB Oudenbosch

www.sweere.com
info@sweere.com
+31(0)165 315 536

Spelletjes

Bloemplanten weten heel goed dat er heel veel zoetekauwen onder de bezoekende insecten zijn dus zetten ze die traktatie klaar. Wel zo goed als mogelijk verstopt, ze maken er een zoekspelletje van. Spoorzoeken is populair. Ook een escape room kan in trek zijn, voor ieder wat wils. De moeilijkheidsgraad is vaak aangepast aan de intelligentie van het bezoekende insect. Wat kan het insect, welke instrumenten heeft het ter beschikking, hoe lenig is het? Als overal kunnen ook bloemen te maken krijgen met inbrekers en dieven, deze omzeilen dan de geplande route naar de suikervoorraadkamer. Daar zit zo'n slachtofferbloem echt niet op te wachten, die heeft dat spelletje niet voor niets bedacht. Zijn voortplanting komt daarmee ernstig in gevaar.

Vuurwantsen Foto Vera van Duijl

Dit zou het klein geaderd witje moeten zijn met zichtbare grijze aders. Foto Vera van Duijl

Al dat kleine spul samen vormt
een leger van opruimers, poetsers,
bodembewerkers én bestuivers

Wind

Wind en water dragen ook een kiezelsteentje bij aan de voorplanting van bloemplanten, een paar procent maakt er gebruik van.

In het tamelijk winderige Nederland groeit een aantal algemeen bekende bomen en struiken die gebruikmaken van de wind. Hun zaadkracht hangt ervanaf. De mannelijke staartjes bij windbloemen, ze worden katjes genoemd, vreemd genoeg geen katers, wiegen met alle winden mee en het stuifmeel vliegt in het rond. De kleverige vrouwelijke stempeltjes in andere bloemen wachten tot het juiste zaad komt aanwaaien. Bekende fans van deze methode zijn elzen, berken en hazelaars. Soms zitten de damesbloemen niet eens in dezelfde boom, ze wonen in hun eigen boom. Populieren zijn daar een goed voorbeeld van.

Wilgen hebben nogal eens voor een middenweg gekozen, zij eten graag van twee walletjes. Hulp van de wind is wel handig, maar ook bevriende insecten mogen een steentje bijdragen, ook hier wonen de damesbloemen wel apart in hun eigen boom.

In andere landen en werelddelen zijn er soms wat meer hulptroepen voor bloemplanten bij hun voortplanting, maar wij laten het hierbij.

Ander klein spul

Zullen we het nu nog kort even over wat andere dieren hebben. Mensen willen een 'ophokplicht' voor alles wat leeft en zelfs ook voor alles wat dood is. Ook in hun hoofd, want dan is alles gemakkelijker te onthouden. Hokjes voor alle griezelige kriebelbeestjes die geen insect zijn.

Aardhommel op distelsoort. Foto Vera van Duijl

VOL GAS VOORUIT MET BRANS AUTOSERVICE

www.BransAuto's.nl

Brans Autoservice.nl

KENTEKENLOKET

GEBRUIKTE AUTO'S

BANDEN

UITLATEN

ONDERHOUD

REMMEN

APK

SCHOKBREKERS

SCHADEHERSTEL

Industrieweg 4 • 4731 SC Oudenbosch • Tel. 0165-318033 • gsm 06-29563929 • rob@bransautos.nl

500+ BIEREN | BASILIEKBIER | COCKTAILS | SHOTS | WIJNEN

DE FENKEL

Uw speciaalbier zaak van de gemeente
Halderberge en omgeving

Fenkelstraat 15, Oudenbosch | 06-21458263 | www.bierendelicatessen.nl

Aardhommel op een sierkers Foto Jochern Matthijse

Een insect immers heeft zes poten en twee tailles, heeft geen ruggengraat, geen bloedbanen en ze vertegenwoordigen ruim driekwart van alle dieren op aarde. Je komt ze ook overal tegen. Ze zien alles anders dan wij mensen, ruiken en voelen anders, bewegen anders. De ogen zijn in verhouding vaak groter. Ze zijn vaak supersnel, zeker een groot aantal insecten met jaloersmakende vleugels. Het is niet voor niets zo moeilijk om een vlieg dood te slaan. De kleur wit die wij zien is mensenwit, Insecten zien een ander soort wit bij diezelfde bloem, insectenwit. Met onze ogen kunnen we gedetailleerd waarnemen, de wespenailles goed tellen. Zo'n gedetailleerd beeld heeft een insect niet van mensen.

Dat we zo gedetailleerd kunnen kijken roept ook weer vragen op. Wat zijn rupsen, engerlingen, emelten en nog meer van dat rare kruipspul dan precies? Inderdaad het zijn wel allemaal de mooie en soms oerlelijke baby's van insecten. En gezien de rechten van de nimf horen ze er gewoon bij.

Uitzondering op de regel

Een spin daarentegen is geen insect, die heeft acht poten en maar één taille. En zo is al het kleine spul dat in de tuin rondloopt of kruipt met een ander aantal dan zes poten iets anders en geen insect.

Stel je een kast voor met een lade voor kleine diertjes. Daarin vind je het doosje met bodemdieren, weer verder ingedeeld in verschillende vakjes. Je hebt het vakje pissebedden, vakje duizendpoten, vakje slakken en vakje regenwormen enzovoort, allemaal geen insecten. Deze diertjes dragen meestal niet bij aan de voorplanting van bloemplanten, ze hebben andere taken in de tuin. Samen vormen zij het leger van opruimers, poetsers, bodembewerkers en ja, sommige legeronderdelen vernielen ook planten. Onder hen veel jagers, insectenjacht bijvoorbeeld is populair. Maar er zijn nog meer prooiën... mensen.

Tot slot

We zijn weliswaar geen boekenclub, maar er zijn toch twee boeken die ik kan aanraden aan lezers die wat meer over het bovenstaande willen weten. Er is een boek waar ook de NVBT aan heeft meegewerkt: 'Niet zonder elkaar' met als ondertitel het thema van dit jaar Planten en Insecten. Het andere boek is van Michael Allaby in Nederlands vertaald, met als titel 'Plantenliefde' waarin humor een leidraad is en daarmee de inspiratie voor wat ik hierboven heb geschreven. 🌿

Het Arboretum mijn werkplek

Tekst en foto's Monique Simon

Ik ben opgegroeid op het Franse platteland. Mijn ouders waren zelfstandige wijnbouwers. Dat betekent dat ik hen vanaf mijn jeugd heb meegeholpen, samen met mijn drie zussen. Het werk was veelzijdig. Ik zie het nog voor me. Mijn vader was de druiven aan het enten in de keuken. De stukjes bruin hout vlogen in alle hoeken, daar speelde ik graag mee. De takjes gingen daarna in bundeltjes in kisten met zaagsel om te wortelen. Later werden die planten uitgeplant. Ik vond dat proces mooi om te volgen. Elk seizoen was er werk. Wieden tussen de wijnstokken, in de jonge of de oude wijngaarden. Daar groeiden zoveel mooie bloemen, die mensen helaas meestal 'onkruid' noemen. Dat begreep ik toen al niet. Al die kruiden hadden elk hun aparte geur, heerlijk. Behalve de blauwe druifjes, die vond ik stinken ondanks dat ik ze wel heel mooi vond. Snoeien en onderhouden kreeg ik dus met de paplepel ingegoten. De druivenoogst was een heel gezellig feest.

Wij kinderen hielpen ook mee met het poetsen van de retourflessen, het bottelen van de wijn, direct uit het vat. Dat was een hele stelling in de kelder. De etiketten plakten we handmatig op de flessen. Daarna moest alles in kartonnen dozen verzendklaar gemaakt worden voor verkoop. Ik was trots toen ik de eerste factuur mocht schrijven voor een tevreden klant. Het was zwaar maar ambachtelijk en gezellig werk, samen in de kelder met de radio aan. Van dat harde werken ben ik sterk geworden. Kortom, ik werd altijd al omringd met groen en bedrijvigheid. Geen wonder dus dat ik uiteindelijk hovenier geworden ben en graag vrijwilligerswerk in een groene omgeving wilde doen. Ik herinner me nog heel goed dat ik op de plantjesdag in mei 2022 naar het Arboretum ging om te kijken of ik daar als vrijwilliger kon werken. Ik kwam in die mooie parkachtige tuin en was meteen verkocht. 'Hier ga ik voor, dit wordt mijn werkplek', dacht ik en maakte ook direct een afspraak. Ik kwam een uur te vroeg op het sollicitatiegesprek. Onze voorzitter, Johan van Oosterhout, heeft mij toen ontvangen, een beetje verbaasd wel over zoveel enthousiasme.

Meibloem

Mijn eerste werkdag werkte ik samen met de vrouwenploeg in de viburnumhoek. De ochtend begon toen ook zoals verder alle werkdagen begonnen. Eerst lopen we naar de 'nieuwe loods' om ons gereedschap te pakken, een kruiwagen, een container, een kniematje, een stekertje, een schaar en wat we verder nog nodig denken te hebben. Vervolgens gingen we op die eerste dag over de paden naar de viburnumhoek, maar iedere week is er een andere hoek van het Arboretum dat onze aandacht nodig heeft. In de viburnumhoek staat een mooie verzameling viburnums bij elkaar die allemaal qua bloei en blad anders zijn. Meestal is de Nederlandse naam 'Sneeuwbal'. Mijn favoriet is *Viburnum carlesii*, vanwege zijn mooie wit-roze bloemen en lekkere geur. Die in de viburnumhoek van het Arboretum is de *Viburnum carlesii*, var. *bitchiuense*, een zeldzame soort. Deze heet in het Nederlands 'Meibloem viburnum'.

Viburnum carlesii, var. *bitchiuense*.

De wijngaard in Vignes

Wij zijn er voor u.

Wist u dat Monuta niet alleen voor en tijdens de uitvaart voor u klaarstaat, maar ook daarna? Bel mij vrijblijvend voor meer informatie.
Ook als u niet of elders verzekerd bent.

Monuta Ellen Kok
Parklaan 5, Oudenbosch
T 0165 - 32 63 72
I monutaellenkok.nl

Monuta Ellen Kok
De steun bij ieder afscheid.

Kennis, kwaliteit & service!

Techno Brabant Nijverheidsweg 26 4731 CZ Oudenbosch 0165 330 988	Techno Brabant Veldsteen 22 4815 PK Breda 076 542 0107	Techno Brabant Steenspil 18 4661 TZ Halsteren 0164 444 444	Machinehandel Vergouwen Nijverheidsweg 29 4731 CZ Oudenbosch 0165 504 131
--	--	--	---

www.technobrabant.nl

AUTOMOBIELBEDRIJF KESSEL

Havendijk 13 Oudenbosch 0165 - 313 858

uw ford en landrover specialist

Boomkwekerij De Vossenbergh
Voor leibomen, vormbomen en tuinbonsai ...

Kapelstraat 6a Oudenbosch
Tel: 06-15092791
www.tuinbonsai.nl
www.leibomen.nl

Mijn werkplek

Iedere week op dinsdagochtend werken we allemaal hard met kennis van zaken maar ook gezellig babbelend als een groepje ijverige mieren. Tot de passerende mannen roepen dat het koffietijd is, zij zijn altijd eerder aan pauze toe dan wij. Dan zitten we even gezellig als één grote familie aan de lange tafel. Dit voelt weer net als vroeger thuis, samen zijn met mensen die dezelfde passie delen. Daar put ik veel energie en vreugde uit. Ik raak niet gauw uitgepraat als het over planten gaat. In het Arboretum werken betekent voor mij steeds bijleren en ik ben iedereen van het team dankbaar voor het delen van kennis en wijsheid. Het Arboretum in Oudenbosch is voor mij absoluut 'The place to be'. Met hetzelfde enthousiasme als op die eerste dag fiets ik nu nog steeds elke week naar mijn prachtige, gezellige werkplek.

**Een herborist is een kruidenskundige met een veelzijdige kennis over gezondheid bevorderende planten.*

'In het Arboretum werken betekent voor mij steeds bijleren'

Ongewenste kruiden

Opdracht van die eerste dag was: ongewenst woekerende kruiden (zogenoemd onkruid dus) verwijderen die anders de plaats zouden innemen van wat daar geplant is. En dat is niet de bedoeling. Dat werk komt zeker in het voorjaar en de zomer steeds weer terug. 'Onkruid' zeg ik bewust niet meer. Voor mij is het zo overduidelijk dat elk kruid, elk plantje op zijn eigen manier waardevol is. Vroeger thuis wisten we heel goed welke planten heilzaam waren. Ook nu nog kunnen herboristen* veel voor ons welzijn betekenen. Waarom zijn we vergeten wat bijvoorbeeld een paardenbloem voor onze gezondheid doet? Die is bovendien ook heel waardevol voor insecten. Waarom met een voegenkrabber of stekertje in de hand dit plantje altijd maar vernietigen? Ook als hij op een plekje staat waar hij andere planten niet in de weg staat? Door het Arboretum wandelen is voor mij net als in een levend museum lopen waar bijzondere exemplaren groeien. In elk seizoen is het genieten. In de winter vallen stammen op door hun verschillende structuren op de basten. Dit zijn kenmerken om de verschillende soorten te leren kennen. De vorm van de kroon laat zien bij welke groep deze hoort. Andere herkenningspunten zoals bijvoorbeeld een doorschijnend bladerdek in de zomer, geven ons andere informatie. Daaronder is vaak nog genoeg licht voor een bloeiende bodembedekker om te groeien en zo die op die plek ongewenste kruiden minder kans te geven. Ieder seizoen vertelt het Arboretum ons een ander verhaal.

café
Stroop
 Café - Eeteryj - Pension
 Pastoor van Breugelstraat 23 - Bosschenhoofd
 tel. : 0165 - 316793 www.cafestroop.nl

Villa Deste
 De parel van Tivoli Oudenbosch

- BAR
- LUNCH
- DINER

Jezuïetenplein 33 Oudenbosch | www.villadeste.nl | 0165 726 996

Kunst in het Arboretum

door Toine Boddaert
 Foto's Johan van Oosterhout tenzij anders vermeld

Waarnemingen, gedachten, observaties, prikkels, voorwerpen en mensen uit mijn omgeving dagen mij uit om kunst te maken. Tegenwoordig maak ik vooral metalen beelden. Die beelden zijn veelal gemaakt van plaatstaal, dat te vergelijken is met cortenstaal. Het krijgt dezelfde roestkleur en dat geeft een prachtig effect. Nog mooier wordt het als de zon erop schijnt. Een metalen beeld kan een tuin verrijken, of die nu groot is of klein. U kunt dat zelf zien in het Arboretum Oudenbosch, waar ik mijn werk vanaf 31 maart tot 1 november 2024 exposeer.

Ik ben autodidactisch kunstenaar, geboren en getogen in Roosendaal. Naast mijn werk in het bedrijfsleven en later als leraar aan het Da Vinci College in Roosendaal heb ik altijd de behoefte gehad mijn vrije tijd creatief in te vullen. Aanvankelijk maakte ik grote abstracte schilderijen. Zowel met mijn schilderijen als met mijn metalen beelden heb ik op verschillende plaatsen in en om Roosendaal geëxposeerd.

In mijn tijd als leraar kwam ik in aanraking met metaaltechniek. Daarvan zag ik de mogelijkheden om creatief mee aan de slag te gaan. Maar voor het maken van metalen beelden bleek de ruimte thuis al gauw minder geschikt. Ik vond een nieuw atelier aan de Steenpaal achter de grens bij Nispen met volop ruimte, een plekje in een loods met een eigen werkbank en volop ruimte om materialen en gereedschappen te kunnen opslaan. Bovendien had niemand meer last van de herrie. Bijkomend voordeel: er is een grote tuin waar plaats is voor mijn kunstwerken, waar wandelende en fietsende passanten van kunnen genieten.

Als u geïnteresseerd bent in mijn werk kunt u mijn website bezoeken (www.toineboddaert.nl) en u kunt mij volgen op Instagram ([toineboddaert](https://www.instagram.com/toineboddaert)).

De Wesp, een insect met een slechte naam

door Marja Hoebink
Foto's Pixabay

Van de 5000 soorten
in Nederland zijn er
slechts twee echte
lastpakken

Limonadewespen

U bent vast wel eens gestoken door een wesp. Bijvoorbeeld toen u op een heerlijke augustusdag nietsvermoedend naar uw glas reikte op uw terras. Ervoer u de pijn als 'brandend en bijtend met een bittere nasmaak, alsof je een beker met zoutzuur in een papiersnee giet'? Hield die heftige pijn zo'n vijf tot tien minuten aan? In dat geval bent u gestoken door een werkster van de gewone wesp (*Vespula vulgaris*) of door haar nicht de Duitse wesp (*Vespula germanica*).

Deze wespen vallen onder de familie Vespidae (plooi vleugelwespen) en specifiek onder de subfamilie *Vespinae* (In het Nederlands papierwespen, onthoud die naam.) Ze worden ze ook wel 'limonadewesp' genoemd en die naam had u zelf kunnen bedenken. Het verschil had u kunnen zien aan het gele kopschild van de boosdoenster*. De gewone wesp heeft daar een zwarte vlek, de Duitse een paar zwarte puntjes, maar begrijpelijkerwijs heeft u dat niet gezien. Wel is het u vast opgevallen dat ze blijkbaar hulproepen heeft opgeroepen want plotseling zijn er veel meer, allemaal even opgewonden. Door te steken scheidde de wesp namelijk feromonen uit die voor de rest van haar familie het sein was om ook tot de aanval over te gaan.

Pijnlijke steken

De beschrijving van de pijn die u ervaart als u bent gestoken door de limonadewesp heb ik niet verzonnen. Dat heeft de in 2023 op 75-jarige leeftijd overleden Amerikaanse entomoloog Justin O. Schmidt gedaan. Tijdens zijn leven heeft hij zijn lichaam beschikbaar gesteld aan zijn eigen wetenschappelijk onderzoek om tot een pijnindex te komen. Op deze *Schmidt-sting pain index* wordt de pijn gescoord die je ervaart als je door mieren, bijen of wespen bent gestoken. Deze pijnindex kent vier niveaus. De steek van de gewone of de Duitse wesp is de op één na hoogste: 3.0. Dat is behoorlijk heftig.

De onhebbelijkheid om andere wespen op te trommelen hebben ook andere geslachten van de subfamilie *Vespinae*, de *Vespa*, die we kennen onder de naam hoornaar. Deze wesp is aanzienlijk minder agressief dan de gewone en de Duitse. Toch komt ook zij nog wel eens ongunstig in het nieuws, omdat ze de neiging heeft onmiddellijk tot de aanval over te gaan als je te dicht in de buurt van het nest komt. Onschuldige wandelaars kunnen zomaar uit het niets worden aangevallen, met soms ernstige gevolgen voor het slachtoffer. De steek van de hoornaar is pijnlijk. Op de pijnindex slechts niveau 2. Dat lijkt minder erg, maar de pijn is 'vol en krachtig. Alsof je hand vast komt te zitten in een draaideur.' En aangezien je vaak te maken krijgt met niet één maar meerdere aanvallers, is het toch een zeer pijnlijke ervaring. Deze Europese hoornaar is de grootste wesp die we in Nederland kennen. U moet haar niet verwarren met de Aziatische hoornaar die wat kleiner is. Deze is invasief en heeft met name de honingbij op het menu staan, wat haar zeer onbemind maakt bij imkers.

Overigens kunnen alle wespensteken bij sommige mensen een allergische reactie oproepen die levensbedreigend kan zijn!

Huiveringwekkende jagers

De wesp heeft geen al te beste naam. Zij is het minst geliefde insect. Zelfs wetenschappers die hun leven lang wespensoorten onderzoeken, kunnen er lang niet altijd sympathie voor opbrengen. Dat komt uiteraard door die vervelende steken, maar ook door de wijze waarop een aantal soorten hun larven grootbrengt.

Waarschijnlijk zijn er zo'n 80 tot 100 duizend wespensoorten wereldwijd. Er zijn wespenfamilies die met elkaar in kolonies wonen met een koningin (sociale wespen) en families waarvan de leden alleen door het leven gaan (solitair). Hoewel het aantal wespensoorten veel groter is dan dat van de bij of de mier, is er over de die laatste twee veel meer bekend. Onbemind maakt blijkbaar ook onbekend. Er is nog te weinig studie gedaan naar het precieze nut van de wesp. Wel is bekend dat alle wespen de insectenpopulatie in toom houden, omdat die voedsel voor henzelf of hun larven zijn. Door die behoefte aan eiwitrijk voedsel, hebben wespen ook een aandeel in het opruimen van kadavers.

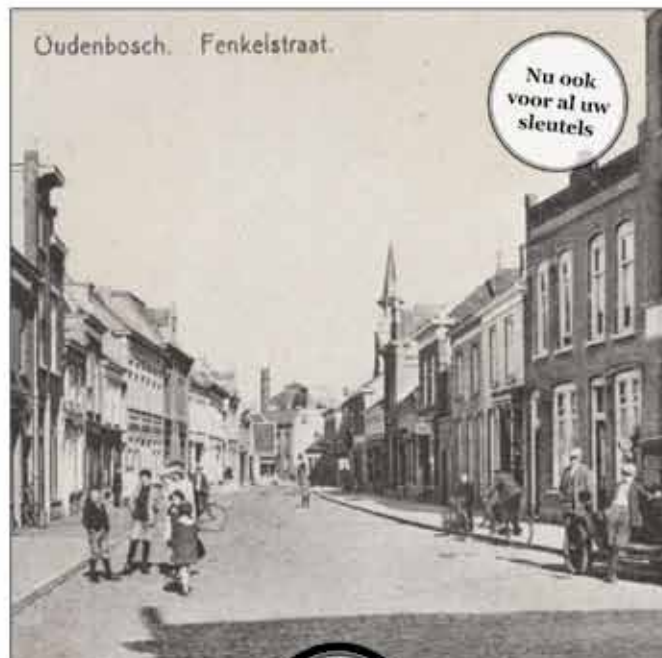
Wespen jagen onder andere op insecten die voor ons onaangenaam zijn, zoals kakkerlakken, muggen en vliegen en op insecten die het gemunt hebben op groente en fruit. Hoewel wespen ook bijdragen aan de bestuiving van het gewas is hun aandeel in de bescherming daarvan misschien wel groter.

Alle solitaire wespenvrouwtjes leggen eitjes, er is geen koningin die dat voor haar doet én ze heeft geen werkster die voor de kinderen zorgt, zoals bij sociale wespen. Ze gaat daarom heel efficiënt te werk, maar naar menselijke maatstaven gemeten misschien wat gruwelijk. Ze verlamt haar prooi met haar gif en sleept hem levend mee naar haar nest. In een aantal gevallen wordt het gif naar de hersenen van het prooidier gestuurd en loopt dit gewillig zelf naar het nest. In dit nest wachten de larven op het verse vlees en moederwesp sluit het daarna hermetisch af. Ze gaat op jacht naar de volgende prooi voor een volgend nest.

Een aantal van die solitaire wespen zijn ook parasitair. Zij verlammen hun prooi eveneens en leggen vervolgens hun eitjes in het slachtoffer. Ook hier blijft de prooi in leven en als de larven uitkomen, staat een lekkere verse maaltijd voor hen klaar. Een andere manier is om eitjes te leggen in de larven van de gewenste prooi. Huiveringwekkend vinden wij, maar als we accepteren dat de natuur nu eenmaal niet zo fijngevoelig is, brengt deze manier van wespenkinderen grootbrengen ontegenzeggelijk voordelen met zich mee. Vaak richten deze wespen zich op één speciaal insect, de rups bijvoorbeeld, de bladluise of de witte vlieg. Dat maakt ze heel geschikt als biologisch bestrijdingsmiddel voor land- en tuinbouw. Dat gebeurt gelukkig ook steeds vaker.

Oudenbosch. Fenkelstraat.

Nu ook voor al uw sleutels

FIETSEN MAKERIJ

Onderwets vakmanschap voor een fatsoenlijke prijs!

Fenkelstraat 3 • 4731 JA Oudenbosch
0165 - 202353 • fietsenmakerij.sb@gmail.com
www.fietsenmakerij.bike

Döner center

Atman

WiFi

حلال HALAL

Tel: 0165 - 31 01 01 Fax: 0165 - 32 25 02

Fenkelstraat 8, 4731 JB Oudenbosch www.atmanoudenbosch.nl
zo t/m do 15:00 - 23:00, vr & za 15:00 - 02:00, bezorgen 16:00 - 22:30

AUTOBEDRIJF
OFFICIEEL PARTNER ANWB

APK

Onderhoud & Reparatie

Gratis gebruik leenauto's

Verkoop occasions

BEL ONS!
0165 - 311811

OF KIJK OP
WWW.COCAR.NL

 Cocar Oudenbosch
Nijverheidsweg 33
4731 CZ Oudenbosch

Net zo effectief als chemische bestrijdingsmiddelen maar minder schadelijk voor mens en natuur.

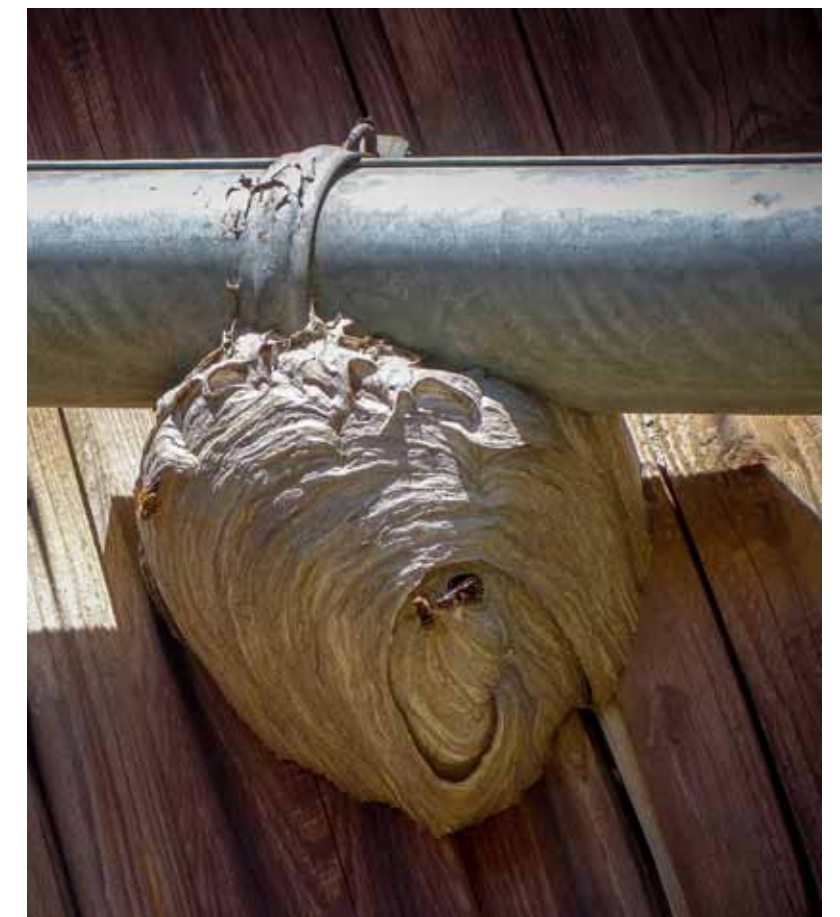
Wespen in Nederland

Van al die tienduizenden soorten wespen wereldwijd leven er zo'n 5000 in Nederland. Verreweg de meeste daarvan leven solitair. Twaalf soorten daarvan zijn sociaal. De lastpakken die het hebben het gemunt op uw biertje en het ijsje van de kinderen behoren alle tot slechts twee soorten. Zij bouwen hun nesten graag in spouwmuren, schuurtjes of op zolders. Vlakbij u in de buurt dus. Hun ingenieuze nesten maken deze sociale wespen door houtvezels te vermalen tot papier waaraan ze hun naam 'papierwespen' danken. Die speciale manier van nesten bouwen bracht de Franse natuuronderzoeker René-Antoine Ferchault de Réaumur (1683-1757) ertoe om papier te maken uit hout, zoals we dat nu nog steeds kennen. Tot dan toe werd papier uitsluitend van lompen gemaakt. Zoals we al zagen kan ook de hoornaar agressief zijn, maar die komt niet snel uit zichzelf bij u in de buurt. Hooguit om u te helpen het afgefallen fruit van uw gazon op te ruimen. Ze zijn dol op rottend fruit.

Een beetje compassie

Omdat ook de larven van de limonadewesp behoefte hebben aan eiwitrijk voedsel vangt ook deze wespen insecten of nemen een klein stukje mee van uw barbecue om dat aan de kleintjes in het nest te geven. Als dank daarvoor scheiden deze op hun beurt een zoet speeksel af waarmee de werksters weer vol energie op pad kunnen. Aan het eind van het seizoen produceert de koningin steeds minder eitjes waardoor er steeds minder larven uitkomen en er gebrek aan zoetstof voor de werksters ontstaat. Dan pas gaan ze overlast veroorzaken. Vervelend, maar heb toch maar een beetje compassie met deze wesp. Uit onderzoek is gebleken dat lastige vliegen verreweg het meest op het bord van de papierwespplarven belanden. Vraagt u zich daarom steeds af of het echt nodig is om een bestrijdingsdienst te bellen als u een nest ontdekt in uw schuurtje achterin de tuin. En weet u, dat nest blijft maar één seizoen bewoond, daarna mag u dat mooie bouwsel houden als souvenir.

2024 is door een aantal natuurverenigingen uitgeroepen tot het jaar van de wesp. Google eens 'jaar van de wesp' en verdiep u wat meer in dit ondergewaardeerde insect.

Nest van de papierwesp

*'wesp' is zowel een mannelijk als vrouwelijk woord. De wespen die we horen en zien zijn voor het overgrote deel vrouwtjes, mannetjes spelen maar een beperkt rol in de het openbare leven. Vandaar dat ik verwijs met 'zij', en 'haar'

Geraadpleegde bronnen (gelezen als e-book):

- Summer, Seirian, De Wesp 2022 Nieuw Amsterdam.
- Svendrup-Thygesen, Anne, Terra insecta 2008 De Bezige Bij Amsterdam.

Geraadpleegde websites

- eis-kenniscentrumnederland.nl
- hymonevaria.nl/sectie hymenoptera
- moeliker.com
- naturetoday.com
- natuurdichtbij.nl/wespen
- natuurlexicon.nl/wespen
- newyorktimes/science Justin O Schmidt, Entomologist Known as 'King Of Sting'
- ongediertebestrijden.nl
- rentokil.com
- wildewespen.nl

5 Afzonderlijke ruimtes van 10m² tot 36m²

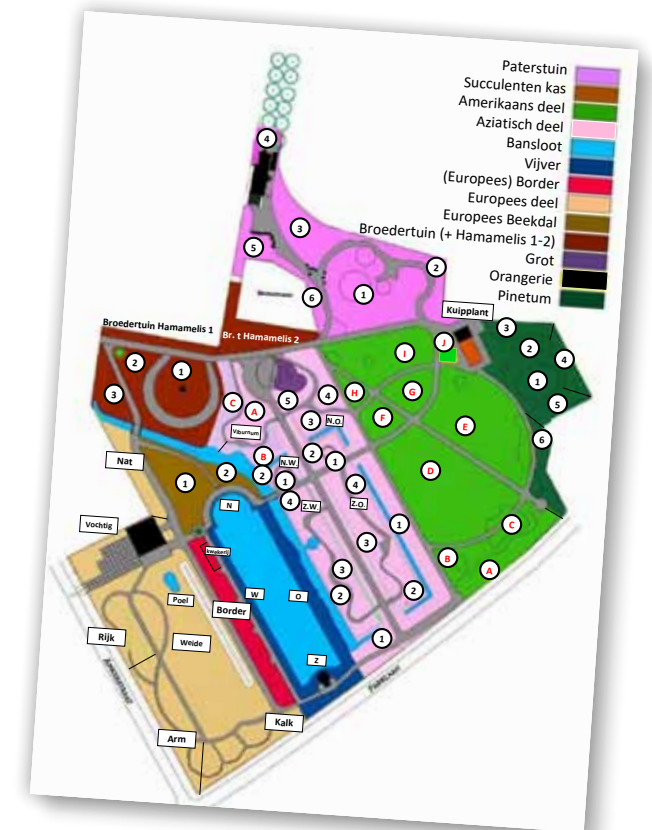

Alle kantoorruimtes zijn gestoffeerd. Tevens zijn ze voorzien van telefoonaansluiting en snelle internetverbinding.

Centrale ligging tussen
Breda en Roosendaal op
korte afstand van de A17.

- Voor meer informatie:
0165-349330
elmar.meijer@tp-org.com

Nu de blaadjes aan de bomen zijn, is het dit jaar niet meer mogelijk om verder te meten. Volgend jaar in februari gaan we verder en zetten we waarschijnlijk een drone in die het terrein kan fotograferen en voor elke plek op de foto de geografische coördinaten kan geven.

DE SCHUIVEN

Terug van weggeweest. Cafetaria De Schuiven in een modern jasje inclusief Wok To Go. U kunt bij ons eten, drinken, poolen, darten enzovoorts.

Openingstijden Cafetaria/Café :
Dinsdag t/m Zondag van 12:00 uur tot 21:00 uur

Openingstijden Wok To Go :
Dinsdag t/m Zondag van 16:00 uur tot 20:00 uur
Maandag alleen open op feestdagen.

Adres: Bosschendijk 1 te Oudenbosch
Telefoonnummer: 0165-315627
Reserveren is mogelijk

Graag Tot Ziens

Repelsteeltje

Bloemen & Planten

Het bloemenwinkeltje waar de natuur nog op een sprookje lijkt

Markt 30
4731 HP Oudenbosch
0165 310 600

www.repelsteeltje.info
bloemen&planten@repelsteeltje.info

MK administraties

Uw passie is ondernemen, onze passie is cijfers

Een ondernemer moet kunnen vertrouwen op de cijfers en geen zorgen hebben over belastingzaken. Ons kantoor neemt deze zorg graag van u over. Dan kunt u uw aandacht volledig richten op uw business en uw klanten de service en kwaliteit bieden die zij verdienen. Dit zonder zorg om de administratieve perikelen.

Wij richten ons op het MKB met als doelgroep het kleinbedrijf en de ZZP'er. Ook de particulier die zijn aangifte uit wil besteden is van harte welkom.

Wij werken vanuit persoonlijke benadering en betrokkenheid bij de ondernemer

MK administraties | Oude Antwerpsepoortbaan 56 | 4741 TL Hoeven
0165-317643 | www.mk-administraties.nl | info@mk-administraties.nl

Uw kennis van wonen

M van meer
MAKELAARS

Ste. Bernaertsstraat 14, 4731 GP Oudenbosch
T 0165-33 12 33 E info@vanmeermakelaars.nl W www.vanmeermakelaars.nl

Onmisbaar in 't Groen

Tekst en foto Yvonne van Andel

Corry Lambrechts

Corry Lambrechts, de tuinvrouw, de rondleidster, de reisleidster, de baliemedewerkster én de vraagbaak voor alles aangaande vaste planten... altijd kan iedereen bij haar terecht. Als rondleider doet Corry nu na zo'n 25 jaar een stapje terug, maar als tuinvrouw gaat ze gelukkig door.

Zonder vrijwilligers was er geen bestaansmogelijkheid voor 'ons' Arboretum. Mijn eerste vraag is daarom: hoe ben je bij het Arboretum terechtgekomen? Corry vertelt. 'Aan het einde van de jaren 90 van de vorige eeuw las ik in de krant een oproep voor vrijwillige medewerkers voor het Arboretum. Op dat moment had ik geen baan meer, de kinderen waren uitgevlogen en de grond achter ons huis was omgetoverd in een siertuin. Inmiddels had ik heel wat tuincursussen gevolgd om zoveel mogelijk te leren over tuinieren. Na hier en daar wat informatie te hebben ingewonnen over het Arboretum heb ik me aangemeld.

Mijn loopbaan in het Arboretum begon als baliemedewerker. Dat heb ik de eerste twee jaar gedaan. Ik ging ook meteen deelnemen aan de rondleidersbijeenkomsten. Ik voelde me na ongeveer een jaar zeker genoeg, mede door mijn ervaringen in het volwassenonderwijs, om zelf rondleidingen te geven. Ik werd al snel benaderd om voor medevrijwilligers uitstapjes te gaan organiseren naar andere tuinen. Ik heb dat samen met Marianne Labega heel wat jaren gedaan. Een van de hoogtepunten was een meerdaagse reis naar Kew Gardens in Londen en Sissinghurst Castle Garden in Kent.'

Ik vraag Corry hoe belangrijk zij het bestaan vindt van het Arboretum als tuin. Zij antwoordt: 'Voor mijzelf is het Arboretum belangrijk omdat ik er mijn hobby kan uitoefenen.

Voor de bewoners in de omgeving én voor bezoekers van buiten die speciaal voor deze tuin hier naartoe komen is het geweldig dat ze hier kunnen wandelen en genieten. Het Arboretum is ook belangrijk voor andere tuinliefhebbers en tuineigenaren die deze tuin bezoeken, die contacten zijn erg waardevol.'

Haar antwoord op mijn vraag of Corry zich opgenomen voelt als vrijwilliger in het grote geheel is dan ook niet verrassend: 'Het is hier fijn, ik voel me opgenomen. Hier vinden ontmoetingen plaats met gelijkgestemden. Mensen met wie je je liefde voor het groen kunt delen.'

'Tuinieren maakt de geest vrij, ik kan er mijn creativiteit in kwijt'

Op mijn laatste vraag wat Corry wil dat de lezers nog meer over haar weten is haar antwoord heel uitgesproken.

'Ik kom uit een rooms-katholiek gezin. Vroeger moest je dan de catechismus uit het hoofd leren. Daarvan was de eerste vraag: Waartoe zijn wij op aarde? Ik denk dat ik op aarde ben om te tuinieren. Daarmee bedoel ik tuinieren als een metafoor voor het leven. Je kennis en vaardigheid neemt toe, je oefent geduld, leert omgaan met teleurstellingen. Je werkt altijd met de seizoenen mee en je moet dus steeds weer opnieuw beginnen. Tuinieren maakt de geest vrij, ik kan er mijn gevoelens in kwijt, mijn creativiteit. De vraag die nu een rol begint te spelen is: Hoe lang kan mijn lichaam dit nog volhouden?'

Bomen die getuigden van de Oranjes (9)

De Oranjeboom in Amsterdam aan de Zandhoek (1898-2023)

door Evert Jan van de Kaa

In de vorige *Aesculus* beschreef ik hoe tussen 1814 en 1863 in de Amsterdamse Zandhoek tenminste vier verschillende bomen werden geplant, die ieder een tijdlang als oranjeboom door het leven gingen. Het eindigde ermee dat de vierde boom in maart 1898 het loodje legde, kort nadat zijn beschermers Dolle Griet en Arie de Looper waren overleden. Hier vertel ik over de drie bomen die sindsdien korter of langer als oranjeboom te boek stonden.

Bomen planten in het kroonjaar 1898: Het overlijden van Arie de Looper kwam op een ongelukkig moment. Een paar maanden later zou Wilhelmina 18 jaar worden en op 6 september in Amsterdam worden ingehuldigd. Overal in Amsterdam zouden de straten worden versierd, en natuurlijk zou de koningin dan weer in een open rijtuig die versieringen gaan bekijken. Eind maart 1898 kwamen de bewoners van de Zandhoek en omliggende straten daarom bijeen. Ze besloten ook nu weer hun steentje bij te dragen aan de versieringen en festiviteiten en benoemden een bestuur om een en ander te organiseren. Op 14 april werd alvast een nieuwe oranjeboom geplant. Het was 'een krachtige jonge iep', die hier naar verwachting beter zou aarden dan de perenboom die hem voorging. Als nieuwe beheerder van de boom en de bijbehorende versieringen was mej. Keevel aangewezen. Ze woonde aan de Zandhoek tegenover de oranjeboom. Mej. is een afkorting van (me)juffrouw, waarmee tot kort voor eind twintigste eeuw ongetrouwde jongedames werden aangeduid. Maar rond 1900 was de klassematachappij nog springlevend. Ook een getrouwde vrouw die op de maatschappelijke ladder tussen een 'mevrouw' uit de hogere klassen en een 'vrouw' uit de arbeidersklasse stond werd toen met '(me)juffrouw' aangeduid. Ik gebruik hier, wanneer ik niet citeer, de hedendaagse aanduiding mevrouw. Uit wat spitwerk in archieven blijkt dat het ging om mevrouw Keevel-Ipes, echtgenote van een caféhouder¹.

Het zat de Zandhoekers in 1898 bepaald niet mee. In augustus was er een tijdje sprake van een 'blakerende hitte' waardoor de in het voorjaar geplante iep is bezweken. En dat een paar weken voor de feesten rond de inhuldiging van Wilhelmina! Maar al op 25 augustus werd mevrouw Keevel door Jacob Olie gefotografeerd bij een nieuwe oranjeboom, de zesde in

'Staatsfoto' van de net aangeplante nieuwe oranjeboom (25-08-1898, Jacob Olie) (Stadsarchief Amsterdam)

successie. Dit keer was het een linde die midden in een perkje stond, omgeven door een nieuw ijzeren hekwerk. Voor de inwijdingsfeesten, die een week later volgden, werd de straat 'aardig getooid met bloemen en slingers en poortjes van groen, en om den jongen vrijheidsboom in het coquette hekje is ook een toepasselijke versiering aangebracht'. Het zal de bewoners van de Zandhoek daarom best verdriet hebben gedaan dat op de rijtour van de net ingehuldigde Wilhelmina hun straat niet werd aangedaan. Of het afsterven van de iep begin augustus daar mee te maken had valt niet meer na te gaan².

Koninklijk bezoek aan de Zandhoek (28-09-1904, Jacob Olie) (Stadsarchief Amsterdam)

De gouden tijd van de Oranjefans in de Zandhoek

Tot medio 1903 zorgde mevrouw Keevel ervoor dat de boom tijdens Oranje-feestelijkheden fraai was versierd, en toen koningin Wilhelmina in 1900, 1901 en 1903 Amsterdam bezocht en daarbij door de Zandhoek reed, heeft ze die daar namens de buurt een bloemstuk aangeboden. Kort na dat laatste bezoek, in mei 1903, verkocht mijnheer Keevel zijn tapperij aan de Zandhoek en anderhalf jaar later blijkt hij in de Staatsliedenbuurt te wonen. Dat verklaart waarom de koningin in september 1904 bij de oranjeboom werd ontvangen door mej. de wed. P. Vork, als het derde 'Oranjevrouwtje' op rij. Het tafereel is door Jacob Olie vastgelegd. Het laat zien dat de met vlaggen omgeven oranjeboom waar mevrouw Vork en haar ontvangstcomité voor stonden sinds 1898 al behoorlijk gegroeid was. Het toont vooral de massale belangstelling van de buurtbewoners voor het koninklijk bezoek³.

Mevrouw Vork bleef tot haar overlijden in 1918 in functie als beheerder van de oranjeboom, die destijds soms ook Vrijheidsboom, Wilhelminalinde enz. werd genoemd. Wel werd ze na april 1908, toen ze op 68-jarige leeftijd hertrouwde, mej. Schaft genoemd. Ze professionaliseerde haar functie door het oprichten en vervolgens voorzitten van de 'Oranjevereniging De Zandhoek'. Vanuit die positie regelde ze het beheer van de boom en de bijbehorende orangesymbolen en zorgde ze ervoor dat bij koninklijke verjaardagen en bezoeken aan de hoofdstad de boom en de straat versierd waren. Daarnaast organiseerde de vereniging feesten voor de kinderen, bij dat soort gelegenheden en ook rond Sinterklaas. In 1909 haalde mevrouw Schaft uitgebreid de krant toen ze, zodra de geboorte van Juliana bekend werd, onmiddellijk de boom ging versieren, met het bulletin waarin dat bekend was gemaakt. Dat jaar was er om die reden geen koninklijk bezoek aan Amsterdam. In alle andere jaren tussen 1903 en 1914 bracht Wilhelmina een officieel bezoek aan de hoofdstad en deed dan tijdens een rijtour door de stad altijd de Zandhoek aan. Vóór die bezoeken werd de oranjeboom uiteraard versierd, met vlaggen, prenten, teksten en sinaasappels. Lang voor de koninklijke stoet aankwam stond stevast een grote menigte toeschouwers in de straat te wachten. Zodra het rijtuig aankwam bij de oranjeboom riep de koningin 'halt'. Vanaf een tribune werd ze dan toegezongen door een groot kinderkoor, en daarna kreeg ze van een klein meisje onder het opzeggen van een gedichtje een boeket

bloemen aangeboden. Natuurlijk bedankte de koningin de kleine, waarna het 'Oranjevrouwtje', geheel in het zwart gekleed maar met een grote oranje sjaal en een bloedkoralen ketting om haar hals, de verknochtheid van de buurtbewoners aan het koningshuis verwoordde. De koningin bedankte dan voor de hartelijke ontvangst, waarna de stoet zich onder luid gejuich van de menigte weer in beweging zette. De achterblijvende menigte vierde vervolgens tot in de avond feest, waarbij er onder meer gedanst werd rond de oranjeboom die 's avonds verlicht was met lampions⁴.

Bij het begin van de Eerste Wereldoorlog kwam er voorlopig een einde aan de jaarlijkse officiële bezoeken van de koningin aan de hoofdstad. Wel bezocht ze Amsterdam in 1914 en 1915 nog 'onaangekondigd', waarbij ook de Zandhoek werd aangedaan. Kennelijk was de komst van de koningin daar uitgelekt, want het was er minstens zo druk als bij de bezoeken in de voorgaande jaren. Eind januari 1918 overleed mevrouw Schaft. Ze was bijna 78 jaar geworden. Bij haar begrafenis hadden de buurtbewoners de oranjeboom versierd zoals zij dat bij bezoeken van de koningin had gedaan en de schepen aan de kade hadden de vlaggen halfstok hangen. In de rouwstoet die haar naar de Oosterbegraafplaats begeleidde liepen bestuursleden van verschillende Oranjeverenigingen mee met hun vaandel, en aan haar graf sprak onder meer de voorzitter van de nationale Oranjebond, die ook een telegram van deelneming van koningin Wilhelmina voorlas. In verschillende kranten verschenen necrologieën waarin haar bemoeienissen met de oranjeboom en haar optreden bij bezoeken van de koningin aan de Zandhoek uitgebreid belicht werden⁵.

Overlijdensbericht van mevrouw Schaft voorheen Vork (17-02-1918, Tilburgsche Courant).

VERF | BEHANG | GORDIJNSTOFFEN | VLOERBEDEKKING | RAAMDECORATIE

**COLORS
@HOME**
PIERRE & MANJA
Blommerde

Fenkelstraat 30 | 4731 JB Oudenbosch | Telefoon (0165) 32 00 34 | E mail blommerde@colorsathome.nl

TEVENS VOOR AL UW SCHILDERS- EN BEHANGWERKZAAMHEDEN!

Budgetisolatie | Nijverheidsweg 19 | Oudenbosch | 0165 - 321 444 | info@budgetisolatie.nl

ISOLATIE VOOR ELKE TOEPASSING!

**TEGEN INLEVERING VAN DEZE KORTINGSBON KRIJGT U
10% KORTING OP HET GEHELE ASSORTIMENT!**

**BINNEN
SCHILDERWERK**

- renovlies plakken en sausen
- spuitwerk latex en lak
- kaleien en keimen

MANITAS BV

Mathieu & Mathias Maas
info@manitasbv.nl

**Evenementen
in het arboretum**

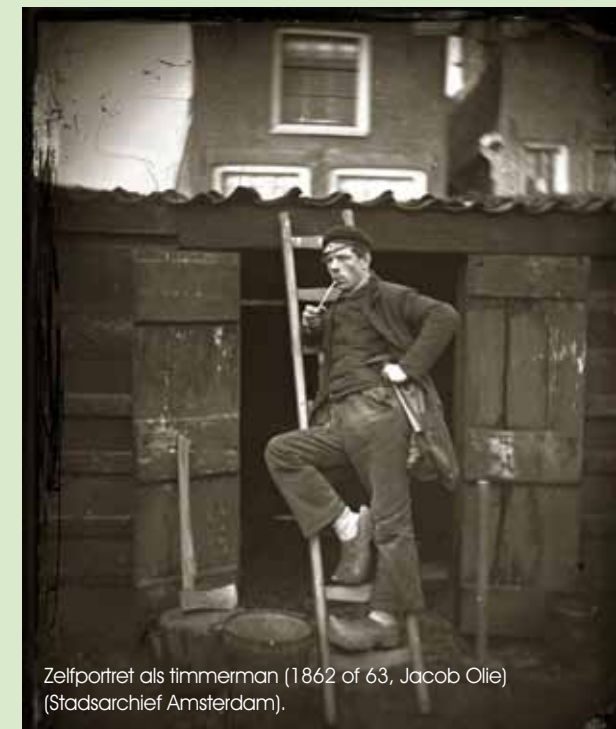
In het Arboretum is er van alles te doen.
Kijk op www.arboretumoudenbosch.nl
voor de meest actuele agenda.

Jacob Olie (1834- 1905)

Jacob Olie werd in 1834 geboren in de Zandhoek, op nummer 10. In zijn tienerjaren ging hij werken als timmerman en studeerde daarnaast bouwkundig tekenen. Toen in 1861 de Eerste Amsterdamse Ambachtschool opende werd hij daar leraar in dat vak. Omstreeks die tijd begon hij als hobby te fotograferen, nadat hij zelf een camera had gebouwd. Ongeveer 35 jaar daarvoor had Niepcé de allereerste foto vastgelegd op een soort asfalt, dat maar liefst acht uur lang belicht moest worden, en kort daarna werd de dure en nog steeds zeer bewerkelijke Daguerrotypie ontdekt. Maar Olie gebruikte het collodiumprocedé dat in 1850 was uitgevonden. Dat was zowel minder duur als minder bewerkelijk. Toch moest hij voor iedere foto eerst nog een stroperige, kleverige vloeistof gelijkmatig uitsmeren op een glasplaat en daarna er zilvernitraat op aanbrengen. Dan moest die plaat dadelijk in de camera worden gelegd en de foto geschoten, waarna het negatief zo snel mogelijk ontwikkeld moest worden, anders werkte het niet. De eerste foto's volgens dit procedé werden daarom vrijwel altijd in een atelier gemaakt. Maar hoewel ook Olie een aantal opnamen binnen maakte ging die al in de jaren 1860 vaak de straat op en werd zo een echte stadsfotograaf. Wel reikte zijn actieradius door de technische beperkingen niet verder dan de Zandhoek en naaste omgeving. De technische beperkingen leidden ook vaak tot krimp-scheuren en vlekken op zijn foto's. En ook al was de belichtingstijd veel korter dan 35 jaar eerder, toch moest je toen nog steeds behoorlijk lang muisstil poseren als je scherp in beeld wilde komen. Alles wat te veel bewoog was alleen als vage schim zichtbaar.

In 1867 werd Olie directeur van de ambachtschool en begon hij steeds minder foto's te maken. Omstreeks 1870 stopte hij daar een tijd lang helemaal mee. Maar toen hem in 1890 een reorganisatie van 'zijn' ambachtschool werd opgedrongen vroeg en kreeg Olie eervol ontslag. Daarna nam hij zijn fototoestel weer ter hand. De fototechniek was inmiddels veel verder ontwikkeld. Hij voorzag zijn toestel van een betere lens en maakte het geschikt voor droge fabrieksplaten, waardoor hij verder van huis kon

Zelfportret als timmerman (1862 of 63, Jacob Olie)
(Stadsarchief Amsterdam).

fotograferen. Tussen 1890 en 1905 maakte hij behalve rond de Zandhoek ook veel opnamen elders in en rond Amsterdam. Hij construeerde ook een sluiters voor zijn toestel die zeer snelle opnamen mogelijk maakte. De foto's die hij daarna maakte zijn daardoor vaak verrassend scherp.

Jacob Olie overleed in 1905. Hij had vele duizenden negatieven en afdrukken van zijn foto's bewaard. In 1959 werden die teruggevonden op de zolder van zijn dochter. Die negatieven en later de afdrukken werden aangekocht door het stadsarchief van Amsterdam, die ze digitaliseerde. Ze kunnen op de beeldbank van die dienst worden bekeken.

Bronnen:

- Boersma A.M & Leijerzapf I.Th. (1986) Jacob Olie. Fotolexicon 3 (5);
- de Baar P.-P.(2000) Fotograaf timmerde alleen letterlijk aan de weg. Ons Amsterdam 52.

Van gekoesterd monument tot gewone straatboom

Tijdens de Eerste Wereldoorlog raakte Nederland in een ernstige economische crisis verzeild. Levensmiddelen werden veel duurder en de werkloosheid groeide sterk. Vooral in de grote steden werd toen in de volkswijken al honger geleden. Hierdoor kreeg de arbeidersbeweging daar steeds meer aanhang, ook in de buurten die eeuwenlang oranjegezind waren geweest. Daaroverheen kwam van 1918 tot

1920 de Spaanse griep pandemie, waaraan enkele tienduizenden Nederlanders overleden. Rond 1922 volgde weer een economische crisis, die tot nog meer werkloosheid leidde. Mej. Martens-Hillebrand, het 'Oranjevrouwtje' dat in 1918 mevrouw Schaft opvolgde, lijkt daardoor steeds meer een tragische figuur. In april 1921, bij het eerste naoorlogse bezoek van de koningin aan Amsterdam, verliep het koninklijk bezoek aan de Zandhoek nog wel ongeveer zoals vanouds: het koninklijk gezelschap werd in- en uitgeluid door een kinderkoor, onder de mooi versierde oranjeboom sprak mevrouw Martens een welkomswoord en vervolgens boden twee meisjes haar bloemen aan, waarna koningin Wilhelmina allen hartelijk dankte voor de ontvangst. In november 1922 was van zo'n grootse ontvangst geen sprake. De boom

- stralen
- poedercoaten
- glasporelen
- natlaksystemen
- metaliseren
- thermisch verzinken

Industrieweg 2k
Oudenbosch

Tel. 0165 - 32 01 89
Fax 0165 - 31 78 51

www.cobla.nl

lid
metaalunie

ION
Vereniging
Industrieel
Oppervlaktebehandelend
Nederland

Soethoudt Metaalbewerking b.v. is een gerenommeerd bedrijf (sinds 1870) dat gespecialiseerd is in het vervaardigen van hoogwaardige precisieonderdelen, hoofdzakelijk op basis van verspanende technieken. Soethoudt Metaalbewerking b.v. is toeleverancier voor tal van gevestigde, voornamelijk industriële bedrijven.

Onze filosofie is dat wij pas tevreden zijn als u tevreden bent. Klantwensen staan voorop. Daarbij vormt de juiste combinatie van prijs, kwaliteit en levertijd de sleutel tot een duurzame relatie. De uitdaging, om ook voor u de juiste combinatie te vinden, gaan wij graag aan.

Soethoudt Metaalbewerking b.v.
Nijverheidsweg 27
4731 CZ Oudenbosch
0165-330160
info@soethoudt.nl
www.soethoudt.nl

was wel versierd, mevrouw Martens bood zelf de bloemen aan en sprak kort met de koningin en daar bleef het bij. Vervolgens ging het bezoek naar de Willemstraat, waar men sinds jaar en dag wedijverde met de Zandhoek in het uiten van oranjeliefde. Maar daar werd het gezelschap begroet met 'diepe stilte, af en toe een flauw gejuich; uitroepen: Honger! Honger!...' waarna het koninklijk gezelschap snel naar het paleis werd teruggeleid⁶.

Bij het bezoek aan Amsterdam ter gelegenheid van Wilhelmina's 25-jarig regeringsjubileum in september 1923 werden de rijtoeren door de volksbuurten afgelast. Ook werden veel straten waar dat gebruikelijk was niet meer versierd. Dat gold ook voor 'den Zandhoek, waar gisteren de druipende Wilhelmina-linde tegenover de vervallen krotwoningen droefgeestig heen-en-weer zwiepte.' Bij het bezoek van de koningin in 1925 ging de rijtoer door o.a. de Zandhoek wel door. Een verslaggever merkte toen bij de boom 'een aantal vlaggetjes op, die aan het hekwerk zijn gebonden, wat oranjekleurige bolletjes die in de pieken zijn gestoken en een Oranje-draperie, waarop Eendracht en Vriendschap of zooiets staat'. Van voorbijgangers hoorde hij dat 'een ouderwets geklede oude vrouw', die net uit een huisje kwam en met een bos bloemen met oranje lint in haar hand voorbijliep 'de eenigste Oranjeklant is, die hier eigenlijk nog woont'. Het koninklijke rijtuig reed volgens hem zonder te stoppen langs de boom, op weg naar een 'veilig' bezoek aan een fabriek. Daar bood mevrouw Martens de koningin haar boeket aan. Zo verliep het laatste bezoek van de koningin aan de Zandhoek. In schril contrast daarmee hield de SDAP een maand later wel een drukbezochte bijeenkomst bij de oranjeboom⁷.

DE TIJDEN VERANDEREN EN WIJ MET HEN! — Bij het Oranjeboomplein in den Zandhoek te Amsterdam, verkondigt de S. D. A. P.-verkiezingspropagandist de goede eigenschappen van zijn kandidaat.

Verkiezingsbijeenkomst van de SDAP bij de oranjeboom (Nieuws van den Dag 17-06-1925).

Ook na 1925 bleef mevrouw Martens op hoogtijdagen van het koningshuis de oranjeboom versieren. Zo haalde ze de krant toen ze bij Wilhelmina's jubileum in 1928 de linde weer feestelijk versierd had, ook al was de Oranjevereniging, die eerder de kosten voor het versieren van de boom droeg, toen al opgeheven. En ook bij het 40-jarig jubileum van Wilhelmina, in september 1938, ging de toen 75-jarige weduwe nog uitgebreid op de versiertoe: "Alle planten uit haar huisje heeft zij rond den boom gezet, zoo veel mogelijk versiert met papieren oranjebloemen en aan het hek rond den boom heeft zij van die aardige ouderwetse prenten opgehangen, die tafereelen voorstellen uit het leven der Oranjes".

Mevr. Martens poseert bij haar boom (fotograaf onbekend) (09-09-1938, De Telegraaf).

Gelukkig heeft de fotograaf van de Telegraaf destijds de vrouw, de boom en de versiering vastgelegd. Ondanks de slechte kwaliteit die overbleef na digitalisatie van een op zich al verre van volmaakte krantenfoto wil ik u die niet onthouden. Of ze daarna, in de eerste jaren van de Tweede Wereldoorlog, de boom nog heeft versierd is mij niet bekend. In augustus 1939 kreeg ze voor haar inspanningen een koninklijke onderscheiding. Ze werd 81 jaar oud en overleed in november 1944.

Laatste bekende foto van de zesde oranjeboom (fotograaf en datum onbekend) (15-03-1947, De Waarheid).

'Haar' oranjeboom stond blijkens een tekening uit 1943 toen nog op de kade. De laatste foto waarop hij te zien is, met een scheef staand sierhek, werd zowel in 1947 als in 1951 en 1953 in dezelfde krant gepubliceerd en is dus in of voor 1947 genomen. Maar

Vijvertuin de Blok

Hulsdonksestraat 35 • 4703 AP Roosendaal
0165-52 13 65 • sloop-blok@kpnmail.nl

Geopend in juni en juli op zaterdag van 10.00 tot 16.00 uur. Ook te bezoeken op afspraak.

Vijveradvies, -aanleg en -renovatie.

Vijverplanten te koop tegen hobbyprijzen. 25 Verschillende soorten waterlelies, groot en klein uit eigen kweek, zolang de voorraad strekt.

Voor meer informatie: www.vijvertuindeblok.nl

Tolbergcentrum 164, Roosendaal
T 0165-561895

van Bergenplein 12 Etten Leur
T 076-5011663

Raadhuisplein 4 Rucphen
T 0165-745611

Prof. van Ginnekenstraat 40a Oudenbosch
T 0165-318447

Kennedylaan 94 Roosendaal
T 0165-556686

De Rooy Brood & Banket is een begrip in West-Brabant. In onze ambachtelijke bakkerij in Oudenbosch produceren we al vele jaren het lekkerste brood en banket dat we verkopen in onze 5 winkels, vele supermarkten, verzorgingstehuizen en ziekenhuizen. Inmiddels is zelfs de 5de generatie werkzaam binnen het familiebedrijf. Kom gerust eens een kijkje nemen in onze vernieuwde winkel in Etten-Leur. Daar kunt u ook ter plaatse een bakje koffie met wat lekkers nuttigen. Wellicht tot snel!

VAKMANSCHAP SINDS 1908
de ROOY
BROOD & BANKET

Handysis

Hobby producten
kaarten maken, stempelen, mixed media ...

Sparrenstraat 3
4731BD Oudenbosch
0642200363
info@handysis.nl
www.handysis.nl

Screenshot van de Zandhoek en oranjeboom-met-hek in juli 2022 (Google Earth)

hij ontbreekt op een anno 1948 gedateerde foto. Ergens tussen 1943 en 1948 is deze ongeveer 50-jarige lindeboom dus geveld. Met die boom en zijn beheerder kwam hier een eind aan een eeuwenlange traditie waarbij afbeeldingen en symbolen van de Oranjes aan bomen werden tentoongesteld om aanhankelijkheid aan de familie te tonen.

De oranjeboom die nu nog in de Zandhoek staat

Volgens het officiële bomenregister van Amsterdam is in 1950 een 'cultuurhistorisch waardevolle boom *Tilia xeuropaea* 'Zwarte Linde' geplant tegenover Zandhoek 7'. In de jaren 1950 is daar weer een hek om geplaatst. Deze boom, de zevende oranjeboom in successie, en dat hek staan daar nog steeds op dezelfde plaats waar zijn voorgangers de perenboom, de iep en de vorige lindeboom stonden. Afgezien van dat hek verwijst niets meer naar de bijzondere geschiedenis van deze plek. Nee, dat daar een oranjeboom diende als verbindend symbool voor vele koningsgezinde omwonenden is nu al weer een eeuw lang voltooid verleden tijd⁸.

Verantwoording

Deze reconstructie van de geschiedenis van de oranjeboom in de Zandhoek is gebaseerd op talloze teksten, afbeeldingen en foto's uit archieven, boeken, tijdschriften, websites en vooral kranten. Een beperkte selectie daarvan heb ik in onderstaand bronnenoverzicht opgenomen. Wie zelf wat van die krantenartikelen wil doornemen moet ik wel waarschuwen dat je niet alles moet geloven wat daarin gedrukt staat. Zo werd mej. Vork in een krantenartikel ten onrechte mej. Fork genoemd, en met name waar oudere Zandhoekers geïnterviewd werden over gebeurtenissen in een ver verleden werden nogal eens volstrekt onjuiste 'herinneringen' als feit gepresenteerd. Zo werd over het planten van de zesde oranjeboom, in augustus 1898, tientallen jaren later beweerd dat dat bij de geboorte van Wilhelmina (1880) zou zijn gebeurd. Veel van dit soort onjuistheden heb ik hier naar beste weten vermeden.

Bronnen

1 o.a. *Het Volksdagblad* 29-03-1898; *Algemeen Handelsblad* 16-04-1898. **2** o.a. *Het Nieuws van den dag* 22-08-1898; *De Telegraaf* 23-08-1898; *Algemeen Handelsblad* 04-09-1898 en 16-09-1898; *De Standaard* 26-04-1907. **3** o.a. *De Telegraaf* 26-04-1900; *Algern. Handelsblad* 27-05-1903 en 29-09-1904; *Nieuws van den Dag* 21-11-1903; *De Courant* 22-05-2005. **4** o.a. *Algern. Handelsblad* 30-05-1905 & 26-04-1907; *Nieuws van den Dag* 01-05-1909 & 13-09-1913. **5** o.a. *De Standaard* 25-03-1915 en 04-02-1918. **6** o.a. *De Nederlander* 13-04-1921; *De Tribune* 6 november 1922. **7** *De Telegraaf* 03-09-1923; *Leeuwarder Nieuwsblad* 16-05-1925; *De Courant/Nieuws van den Dag* 17-06-1925. **8** o.a. *De Telegraaf* 09-09-1938; Nationaal Archief, Registr. Ondersch. Kanselarij der Nederlandse Orden 1815-1993; *De Waarheid* 15-03-1947; https://maps.amsterdam.nl/monumentaal_groen accessed 14 mei 2022.

Dit is deel 9 van de serie Oranjabomen, in de vorige Aesculus is deel 8 per abuis als 7 genummerd. De vorige delen vindt u op onze site: www.arboretumoudenbosch.nl onder 'interessante artikelen'.

Timmermans Verspaningstechniek gevestigd te Oudenbosch, is een metaalbewerkingsbedrijf dat de voortdurend investeert in modernisering en uitbreiding van het machinepark. Timmermans Verspaningstechniek heeft in de afgelopen periode een vooraanstaande positie bereikt als toeleverancier van diverse gerenommeerde bedrijven door geheel Nederland maar ook internationaal. Met name wanneer het gaat om de verwerking van grotere werkstukken heeft het bedrijf een reputatie hoog te houden.

**Verspaning
van 40 gram
tot 40 ton**

Neem een kijkje op onze website of maak een afspraak!
www.vtt.nl De Gorzen 17 4731 TV Oudenbosch

sweere

**Verzekeringen
Financieel advies
Makelaardij**

Dorpsstraat 17 4751 AH Oud Gastel 0165 - 51 28 51
Bredaseweg 7 4881 DC Zundert 076 - 59 71 700
Korte Kerkstraat 2 4793 EW Flinjoart 0168 - 46 33 19

Uw bank dichtbij
RegioBank

Vertrouwd en deskundig zaken doen! Dat leest u op onze website: www.sweere.nl

In antwoord op uw vraag

In deze rubriek beantwoord ik vragen die rondleiders kregen van bezoekers. Onze rondleiders vertellen graag veel wetenswaardigheden als ze met een groep de tuin bezoeken. Vanzelfsprekend kunnen zij tijdens die wandelingen ook vragen verwachten. Dit zijn de drie vragen die afgelopen seizoen vaak werden gesteld.

door Yvonne van Andel

Wat betekenen de data op de bordjes bij bomen en struiken?

Bij de meeste bordjes staat rechtsboven op het etiket een datum. Het is de datum waarop de plant in de administratie van het collectiebeheer is opgenomen, ofwel de datum van ontvangst: dag-maand-jaar. De bomen die we in het eerste jaar van het Arboretum hebben aangeplant, hebben als plantjaar 1987. Echter, toen het Arboretum begon, waren er al bomen aanwezig. Bij de toen aanwezige jonge bomen hebben we als plantdatum het jaar 1964 genoteerd, het jaar dat de broeders de tuin van de paters overnamen. Toen de broeders die tuin overnamen, stonden daar al oude bomen. Van die bomen hebben we niet kunnen achterhalen wanneer ze door de paters zijn geplant. Daarom hebben we als plantdatum het jaar 1900 gekozen.

In het Arboretum zitten enkele kleine tuinkabouters in bomen. Waarom zijn er eigenlijk tuinkabouters?

Tuinkabouters waren en zijn nog steeds populair. Ook in 'Botanisch geharrewar' elders in dit blad speelt de tuinkabouter een rol. De kabouters van het Arboretum zijn van keramiste Josefien de Bruin. Josefien is al heel erg lang vrijwilliger bij het Arboretum. Er zijn veel verklaringen voor het ontstaan van de tuinkabouter. Een ervan is dat de hij een moderne vorm is van Priapus, een figuur uit de Griekse en Romeinse mythologie. Hij werd geboren uit het overspel van Aphrodite (Venus) en Dionysos (Bacchus). Hij was een grootgeschapen dwerg. Priapus was beschermer van het vee, alle planten, tuinen én het mannelijk geslachtsdeel. Tuinkabouters werden in de negentiende eeuw populair in Duitsland vanwaar ze zich verspreidden over Europa. De nazi's waren niet dol op deze wezentjes, daarom verdwenen ze uit tuinen.

Na WO II werden de beeldjes weer populair in een modernere vorm. De symbolische betekenis bleef in afgeslankte vorm bestaan; ze zijn alleen nog tuinbewaakers. De boeken over het leven van de kabouter van Rien Poortvliet (1932-1995) en Wil Huygen (1922-2008) hebben zeker ook bijgedragen aan hun populariteit, ook de vrouwelijke kabouter kwam erbij. Kabouters zien er vaak vriendelijk uit, maar ze kunnen behoorlijk onaardig zijn. Die in het Arboretum zijn allemaal aardig.

In antwoord op uw vraag

Waarom is de bladkleur van de beuken rondom het Heilig Hartbeeld in het voorjaar roodbruin en wordt deze in de loop van het seizoen steeds groener?

Die rode of paarse kleur die we zien is anthocyaan. Deze kleurstof wordt als eerste gevormd in nieuw blad. Het is een kleur die de bladeren tegen schadelijke invloeden beschermt. De aanmaak hiervan vraagt veel energie van de boom. Dan begint de opbouw van het chlorofyl, wat wij zien als bladgroen. Ook dat kost energie. Naar het zich laat aanzien zijn er beuken die tijdens de opbouw van chlorofyl ook doorgaan met het aanmaken van meer anthocyaan dan gebruikelijk.

De kleur die wij zien als groen komt niet boven te liggen dus blijven we roodbruin blad zien. Sommige beuken blijven die aanmaak volhouden, de bruine beuk. Deze beuk heeft altijd een hoge concentratie van anthocyaan in het blad. Bij andere beuken neemt die aanmaak af en worden die bruine beuken in de loop van het seizoen steeds groener van blad. Tot die beuken behoren de beuken rondom het Heilig Hartbeeld. De gewone beuk heeft altijd zichtbaar chlorofyl en een lagere concentratie anthocyaan in het blad. Die beuk heeft dus vanaf het begin groene bladeren.

De term anthocyaan stamt af van Griekse woorden: ánthos, wat 'bloem' betekent, en kyanó, 'donkerblauw'.

Zie ook: <https://www.naturetoday.com/intl/nl/nature-reports/message/?msg=14724>

In de volgende Aesculus beantwoorden we nieuwe vragen. Heeft u zelf een vraag voor Yvonne, mail hem naar redactie@arboretumoudenbosch.nl

Trage pc!

Wij maken uw computer of laptop tot 10X sneller

Klikket
COMPUTER & NETWORK

Verkoop en reparatie van
Computer - Laptop - Smartphone
Tablet - Printer - Inkt - Toner

Professor van Ginnekenstraat 7, 4731JX Oudenbosch
0165 202 988 www.klikket.nl info@klikket.nl

BRASSERIE
BIJ WIT

BIJ WIT
BRASSERIE

Jezuïetenplein 1, Oudenbosch
0165-329477 info@bijwit.nl

- Koffie
- Lunch
- Borrel
- Feestjes
- Condoleance
- High tea
- High Beer
- High wine

Brasserie "Het Vrolijke Schaaap"
Ambachtelijke keuken, speciaalbieren en wijn

Reserveren: 0165-310100

De perfecte locatie voor een heerlijk diner!

- Maak Uw keuze uit de verzorgde en betaalbare gerechten op onze kaart en stel Uw persoonlijke menu samen, eventueel in combinatie met een lekker wijn-arrangement.
- Regelmatig wisselende menukaart met aandacht voor de seizoenen.
- Verras familie, vrienden of vriendinnen met een heerlijke afternoon tea, een trendy high-wine, een stoere high-beer of een cadeau-bon.
- Keuze uit meer dan 60 verschillende bieren en 18 wijnen-per-glas. Een beleving op zich!
- Kijk op onze internet-site www.vrolijke-schaap.nl voor het laatste nieuws, onze agenda, openingstijden en menukaart.

Fenkelstraat 23, 4731 JA Oudenbosch, Tel. 0165-310100, www.vrolijke-schaap.nl

Particulieren | Bedrijven | Instellingen

TUINADVIES

TUINONTWERP

SIERBESTRATING

BOOMVERZORGING

AANLEG - ONDERHOUD

JAARCONTRACT

Trotse partner van
Arboretum Oudenbosch

De Gorzen 2
4731 TV Oudenbosch
T. 0165 31 87 11

www.blomhoveniers.nl